

MISEL IN DELO

KULTURNA IN SOCIALNA REVIVA

Č L A N K I

Nove stvarnosti // Dr. N. RADOJČIĆ: Uredjenje stare
srpske države // B. BORKO: Evgenična etika // JACQUES
KAYSER: Stranka »srednjega Francoza«.

O B Z O R N I K

Nova faza naspotij med velesilami (Dr. Branko Vrčon) //
Notranjepolitični pregled (Verko) // Opera in koncertna
sezona v L. 1938 (P. Šivic) // Jugoslovanski medicinski listi
(Dr. A. Z.) // Ekstenza zagrebske univerze v Ljubljani v letih
1907 — 1909; dodatek (Fr. Ilešić)

P O R O Č I L A

Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh
(O. F.) // Iz socialnopolitičnega slovstva (S. B.) // L. Aldro-
vandi Marescotti: Nuovi ricordi e frammenti di diario
(L. Čermelj)

D O K U M E N T I

Londonski pakt

V.

JANUAR 1939

1.

Redakcija 1. številke zaključena 20. januarja 1939

N A R O Č N I N A: za celo leto 60 Din, za pol leta 30 Din,
za i n o z e m s t v o: celoletno 90 Din. Poštnočekovni račun: 16.602

U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetški cesti 4/1.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 332.

UREDNIŠKI ODBOR: dr. STOJAN BAJIČ, dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo:

Knjige »Vodnikove družbe« v Ljubljani:

1. Vodnikova pratika 1939, posvečena 20 letnici Jugoslavije. Uredil Pavel Karlin.

2. Dr. Ivo Šorli: Večne vezi. Povest iz polpretekla dobe o tržaškem zdravniku beguncu.

3. Lojze Zupanc: Tretji rod. Silka poveljnega rodu iz naših obmejnih krajev, kako propada zaradi nenaravne vzgoje starih.

4. Janko Orožen: Karađorđevići. K 20 letnici Jugoslavije (1918—1938).

Knjige so tudi bogato ilustrirane. Za naročnike, člane »Vodnikove družbe« stanejo vse štiri samo 20 din pri založništvu v Ljubljani v Knafljevi ulici 5 ali pri krajevnih poverjenikih.

Knjige »Cankarjeve družbe«, Ljubljana — Maribor.

1. Koledar Cankarjeve družbe za navadno leto 1939.

2. Roger Martin du Gard: Taki so ljudje. Roman s francoskega podeželja. Prevedel C. Petelin.

3. Arthur Koestler: Španski testament. Zapiski s španskega bojišča na uporniškem ozemlju l. 1937. (Prevedeno s francoskega).

4. Dr. Zivko Topalović: Pomlad človeštva. Poljuden spis o človeški družbi, kako je nastajala, se razvijala in spreminjala. (Rodovi, narodi, plemena, države).

Grafiška revija, leto XII, oktober 1938. Jubilejna izdaja za 70 let grafične organizacije v Ljubljani. Zgodovinske in tehnične strokovne razprave o tisku, opremljene z mnogimi večbarvnimi bakrotiski, litografijami, ilustracijami in tiski.

Výročná zprava štátnej čl. obchodnej akademie v Nitre za školský rok 1937/38.

Výročná zprava krajskej odbornej školy pre ženské povolania v Nitre.

(Oba školski izvestji imata posvetilo † T. G. Masaryku in našemu † dr. Ivanu Lahu in Lahovo pesem *Kováč Tomáš*, na slovaški jezik jo je prevel prijatelj dr. Ivana Laha ravnatelj dr. Vojtech Měrka.

J. K. Strakatý: Památce Ph. Dr. Ivana Laha, Andreje Gabrščka a MUDr. Dura Ostojice. — Ponatis iz 5—6. zvezka Češkoslovensko-jihoslovanske revue VIII. r., v Praze 1938.

Dura Brzaković i Miloš Stanojević: U Zlatnom Pragu. Izdala »Sokolska Misao« v 3—4 sv. l. 1938. Prosvetni odbor Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije, Beograd.

Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi

je danes najvažnejše vprašanje za vse narode in države, posebno še za življenje in blaginjo našega naroda. Kako priti iz anarhičnega liberalnega gospodarstva do smotrnega gospodarskega življenja, ki naj se uravnava in vodi tako, da bo v najpopolnejši meri ustrezalo potrebam in zahtevam narodne celote? To osnovno življenjsko vprašanje naše dobe obravnava izčrpno in temeljito univ. prof. dr. Andrej Gosar v knjigi

„Gospodarstvo po načrtu in njegovi problemi“.

Dr. Andrej Gosar je zbudil v vsej naši javnosti pozornost že s svojim velikim delom „Za nov družabni red“.

Najnovejši in najaktualnejši spis o načrtnem gospodarstvu si bo gotovo preskrbel vsakdo, ki se le malo zanima za osnovna vprašanja, pred katerimi stoji danes človeštvo.

Socialno ekonomski inštitut (SEI), ki je založil to knjigo, je za njo določil najnižjo ceno, ki je mogoča. Delo, ki bo obsegalo blizu 3 tiskovne pole velike osmerke stane samo

Din 8.—,

tako, da si ga lahko nabavi vsak. Za stanovske in strokovne organizacije in društva, ki bi naročila za svoje člane skupno najmanj 20 izvodov te knjige, pa je cena za izvod samo Din 5.—. Zato pričakujemo, da se boste odzvali našemu vabilu in še danes po priloženi naročilnici naročili to knjigo.

Socialno ekonomski inštitut
Ljubljana.

Naročilnica.

Socialno-ekonomskemu inštitutu

v

Ljubljani.

Naročam knjigo dr. Andreja Gosarja: „Gospodarstvo po načrtu in njegovi problemi“.

Knjigo mi pošljite na naslov:

.....

.....

.....

Istočasno sem Vam nakazal na Vaš čekovni račun znesek 8 (osem) din.

V dne 1938.

Podpis:

„Gospodarstvo po načrtu“

njegove naloge in problemi

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

„Gospodarstvo po načrtu in njegovi problemi“

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Uvod

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

Priloga k reviji „Gospodarstvo po načrtu“ št. 1/1953. Ljubljana, 1953.

NOVE STVARNOSTI

Doba, ki smo vanjo zašli po poslednjih hudih pretresljajih na vseh področjih človeškega udejstvovanja, se zdi kaj malo naklonjena utrditvi vere v človeške ideale in povzdigi moralnih vrednot v našem vsakdanjem življenju. Človek je kot posameznik in v svojih družbenih skupnostih začutil pod seboj neslutena realna tla in se je zbal svojih »nerealnih« misli, da se ne bi zdel smešen svoji okolici. Zbegani so posamezniki in zbegani so narodi; zbegane so široke množice in zbegani so vodilni krogi. Slehernemu teoretiziranju in velikim zasnovam zija danes nasproti še vse premalo pretehtano svarilo: realizem!

Koliko čudnih, nepristnih primesi se skriva v tej sodobni skovanki udobnih izgovorov in izmikanj iz dnevne odgovornosti na vseh toriščih človeškega delovanja! Vse, kar komur trenutno ni všeč, se na kratko proglasi za »nerealno«, doda se še nekoliko ironizacije preživelih in »sentimentalnih« pogledov, pa je v imenu vsemogočnega sodobnega realizma vse opravljeno! Seveda ne more biti drugače, kadar se v tem imenu zataje vse zdrave osnove zares realnih pogledov v domače in svetovno dogajanje.

Z zrušenjem trdnih moralnih temeljev v vsem družbenem življenju je prenehala sleherna stalnost v medsebojnih odnošajih. Ljudje dajejo slovo načelnosti in iskrenosti, v življenju in udejstvovanju posameznikov ter njihovih družbenih tvorb — od najnižje do najvišje — se izgublja vse preme črte. Iskanje začasnih in zasilnih izhodov iz trenutnih položajev in življenje iz dneva v dan, brez vere in upov, brez stremljenj in poleta, skratka brez idealov v karkoli, to je ena izmed najbolj značilnih obeležb sedanjega časa. Teptanje vseh trdnih in stalnih, da niti ne rečemo moralnih osnov v življenju posameznikov in narodov se zdi večini sredi dnevne realnosti že nekaj tako naravnega, da so le redki, ki bi se zamislili ob tako težki ugotovitvi in skušali odvrniti naraščajoče zlo z osvetlitvijo stalnega kolebanja med močjo duha in surove sile v zgodovini človeštva, ne da bi se bil duh nikdar pustil povsem zamegliti in upropastiti od sile, ki lahko žanje samo trenutne, duh pa vselej trajne uspehe.

Tako zvani trdi realizem je kot jeklen oklep zajel vse človeštvo in nihče si pod njegovim strahotnim diktatom ne upa sprostiti svoje misli preko trenutne »gole stvarnosti«, dasi je o njej prav toliko predstav kolikor glav... Kaj vse se danes v imenu stvarnosti proglašaja za »edino pravilno« in »edino mogoče«, tako v življenju narodov kakor posameznikov! Zdi se, da vsi — zavestno ali podzavestno — tekmujejo med seboj samo še v tem,

kako bi čim bolj sivo prikazali sleherno teorijo, neuporabno in preživelo sleherno načelo, četudi smo samo v njegovem imenu zrasli, in smešno sleherno moralno vrednoto, četudi se moramo prav njej zahvaliti za marsikaj, kar imamo... Kot nesodobna romantika in bolna sentimentalnost se v imenu resničnega ali tudi samo dozdevnega »pohoda« neke nove »stvarnosti«, ki ji še nihče ni pogledal do dna, proglašajo vse, kar je v zgodovini narodov in posameznikov tvorilo vedno realno osnovo njihovega ponovnega vzpona in vstajenja iz globokih ponižanj, trpkih razočaranj in prevar.

Kaj more biti nujna posledica takih »zveličavnih« naukov v dobi absolutnega prevladovanja sile nad duhom in nad vsemi človeškimi vrednotami, če ne — obup, defetizem, popolna indiferentnost za vse pojave okoli nas? Tu je začetek onega usodnega uspavanja posameznikov in narodov, ki vodi v propast, kajti samo na to preže danes povsod okoli nas tako zvane realne sile, v imenu katerih se proglašajo toliko zmotnih naukov, kolikor jih niti najbolj dvomljive teorije nikdar niso zagrešile.

Ko nas še ni plašil diktat vsemogočne, a največkrat tako svojevoljno in megleno pojmovane stvarnosti, nihče ni dvomil v svetost resničnih vrednot. Danes so mnogi med nami in mnogi drugod po svetu, ki proglašajo za utopijo in sanje, v kar so pred kratkim še sami verovali. Ljudje, ki so še v septembru lanskega leta, tik pred nastopom ene izmed mnogih »neizogibnih stvarnosti«, samozavestno oznanjevali svetu vero v zmago »pravične in poštene stvari«, so ob prvem stiku s stvarnostjo ne le izgubili vero v ideale, ki so jih nekaj mesecev poprej še sami tako svečano proglašali, temveč so pod diktatom te povsem nedoumljene stvarnosti sklonili hrbet še nekoliko globlje in se celo sami začeli prepričevati, da sploh — ni bila pravica, kar naj bi po njihovi želji zmagalo, marveč samo ena izmed mnogih utvar v razne krinke odetega nasilja, ki si je samo z lažjo in prevarami lastilo attribute demokratičnosti, pravičnosti, narodne enakopravnosti in bratoljubja. Tako strahotnih moralnih padcev so sposobni samo duhovni slabiči in popolni neuravnovešenci. Za psihologa bo sedanja doba nedvomno zelo bogato torišče zanimivih raziskovanj tako glede posameznikov kakor glede narodov. Mnogi so pri nas in drugod trdno prepričani, da je človeštvo prav za prav šele po njihovih možganih in šele danes spoznalo »drugačne gibalne sile svojega razvoja« in se šele sedaj začelo sprijaznjevat s kruto realnostjo. A kako malo je v teh sodobnih zapeljancih raznih »stvarnosti«, v imenu katerih nastopajo kot svet odrešujoči preroki, zares resne in pravične presoje življenja ter one časovne in prostorne razgledanosti, ki lahko dvigne človeško dostojanstvo nad trenutne diktate bežnega svetovnega dogajanja in ki je tudi v preteklosti dajala posameznikom in narodom dovolj moči, da niso klonili, kadar bi to bilo zanje usodno. Pomanjkanje poguma in odločne življenjske volje pa je usodno najbolj tedaj, kadar je pritisk na duha največji.

Kako rešujejo novodobni evangelisti »čistega realizma«, ki so izgubili vero v človeške ideale in v vse resnične vrednote, na primer problem malih narodov in še posebej problem slovanskih narodov? Ali ne prihajajo razne realistične pridige med nas prav v tem pogledu od nekod drugod? Ali ni v tem »novem« realizmu slovanskega ločenega sožitja mnogo zelo znanih elementov iz prav tako znanih ideologij? Ali so tudi te ideologije stvarnost ali samo — preračunane želje, izgovorjene v imenu visokih idealov — drugih? Od nekod je bilo vrženo med nas seme te »nove slovanske vzajemnosti«, pa so se že našli med nami duhovni slabiči in neuravnovešenci, ki so v znamenju vsemogočne nove stvarnosti poiskali zanj v svojih dušah rodovitna tla. Morda bo nekoč to seme spet vzkliko v bogato klasje, a ko bodo drugi spravili to žetev, bo med nami spet vse polno zapoznelih prerokov, ki bodo tudi v tem videli samo »golo stvarnost«. Kako pa je bilo z našimi vrednotami, preden je skalilo tuje seme pri nas, se tedaj nihče ne bo več vprašal, saj so ideali... nasprotni stvarnosti. In vendar dozore taki trdi realizmi samo pri duhovnih slabičih in neuravnovešencih, pa naj gre za narode ali posameznike! Taki slabiči pa rastejo samo iz pomanjkanja moralnih vrednot in njih zavračanja tedaj, ko bi jim bile najbolj potrebne.

DR. NIKOLA RADOJČIĆ:

UREDZENJE STARE SRPSKE DRŽAVE

Kada istoričari govore o državama, osobito o njihovu unutrašnjem uredjenju, oni se često ne izdižu iznad političkih nejasnosti. Množina ih je koji su cela veka pisali o državnoj istoriji, a nikada nisu ozbiljno ni postavili sebi pitanja — šta je država, kako postaje, koje su joj bitne osobine i koje funkcije u društvu. Mnogo se više protiv jednostrane političke istorije i ističe važnost ekonomske, društvene i kulturne, da se posle toga ipak ide utapkanim stazama i redovno kao od bede kaže na kraju političke istorije po nekoliko već ukalupljenih fraza o unutrašnjem državnom uredjenju, iz kojih bolno šobonji oskudica geografskog, pravnog i sociološkog znanja i metoda. Sasvim je pogrešno zanemarivati izvikanu političku istoriju kao nepotrebnu za upoznavanje ljudskoga progressa i verovati da se kulturna istorija, u svom najširem značenju, može uopšte odeliti od nje. Progres je zavisan isto tako od političkih akcija kao i od kulturnih napora. Zato naučna historiografija teži da iznadje i da obuhvati sve razvojne komponente, pa da ih prikaže u onakvom istom skladu kakav odgovara njihovu stvarnom uticaju na progres.

Predavanje održano na Kolarčevu narodnom univerzitetu u Beogradu 6. decembra 1938.

Ako i raspravlja kadgod zasebno o političkom a zasebno o kulturnom razvitku, ona to čini da bi ih što dublje proučila i da bi ih u što skladnijoj sintezi spojila. Zato ću i ja, govoreći o unutrašnjem uređenju stare srpske države, kod svake reči držati na umu njen spoljašnji razvitak. Neću slikati uređenje stare srpske države na maglovitim oblacima, nego na njenom zemljištu, u njenim promenljivim granicama, s njenim stanovništvom u neprestanim razvojnim promenama i pod raznolikim uticajima njenih bližih i daljih suseda. Osobito ću paziti na početke našega državnoga uređenja radi dva razloga — što je od njih, prvo, mnogo zavisao ceo naš potonji razvitak i, drugo, što su oni naučno veoma zanemareni. Pošto sam istoričar, to vam nisam rad pružiti sliku apstraktnih sistema, nego tok bujnoga života, ispunjen događajima, izazvanima više slutnjama, željama i strastima negoli suhim mislima. Istoriju ne zanimaju, kao pravo i sociologiju, jednolikosti u razvitku, nego ona sa svom svojom istinoljubivošću ispituje raznolikosti razvojnih događaja i stanja, kojima se čovečanstvo ispinje svome napretku.

Složnim naporima istoričara, geografa i sociologa nesumljivo je utvrđeno da na prostranom licu zemaljskom ima oblasti u kojima su sjedinjene osobine koje izazivaju i olakšavaju stvaranje država i oblasti bez tih osobina, gde se nikada nisu javljale državne jezgre. Tako državne formacije nastaju veoma često tamo gde se sljubljuju kopno i more i gde je zbog toga više kretanja i mešanja medju ljudima. Tipičnih primorskih država ima čitav niz. Stvaranje država u ovakvim krajevima ubrzava se ako se tamo gde se sljubljuju kopno i more sukobljavaju različiti narodi. Sve države bez izuzetka nastale su pod spoljašnjim pritiskom; ima sociologa koji čvrsto veruju da nema države gde se prvi znaci državnoga života ne bi javili tek s pokorenjem jednoga plemena drugome i tako sa stvaranjem jedne etničke mešavine; za njih je istoplemena država potpuna nemogućnost.

Prve srpske i hrvatske države nastale su jamačno tamo gde se Jadransko more dotiče s kraškim planinama, s njihovim često geografski idealno zaokruženim poljima, i gde su se Sloveni oštro sukobili sa starim grčkim i romanskim stanovništvom. Naš slučaj je odličan primer za potvrdu spomenute učene teorije, ma da on u stranoj nauci nije dovoljno istaknut zbog nepoznavanja naše rane prošlosti. Strani naučenjaci, dok govore o srpskim državnim tipovima, s mnogo pažnje slikaju Crnu Goru, koje im je najstarija prošlost nepoznata, kao primer zbeга-države, sklonjene u nepristupačne planine, s glavnom svrhom da svoje stanovništvo odbrani. Ona im je srpski predstavnik defanzivnoga državnoga tipa, a njenu istočnu susedu, Rašku, crtaju kao sjajan primer ofanzivne i kolonizatorske države. Raška, nastala na visijama izvorišta Pive, Tare, Ibra i Lima, idealno je smeštena za laku odbranu od napadaja spolja i veoma je pogodna za osvajačke zalete svojih čvrstih i hrabrih gorštaka u plodne jezerske isušene kotline i rečne doline. Mešavina s Romanima ispala je za Slovene u ovim krajevima odlično, a

susedstvo grčkih vlasti u strateški važnim predelima moravsko-varždarske komunikacije na istoku i plodnih nizina na jugu stalno je negovalo visoke ratničke osobine Srba. Bez njih bi, zaista, propali na domaku ovih krajeva jugoistočne Evrope, o koje su se svi veliki susedni osvajači otimali. To opasno susedstvo prisiljavalo je raško stanovništvo na ubranu društvenu i državnu organizaciju isto onako kao što je i blizina mora i strateški veoma važne dračke oblasti upućivala zetsko stanovništvo da se zbijanjem u jače društvene i državne celine brani od svoje propasti.

Nauci je jako teško reći, kada su se u pojedinim zemljama društva toliko razvila da se je društvena organizacija ispela do državne. To su veoma dugi i teško uočljivi prelazi i tamo gde ih, kod primitivaca, možemo danas posmatrati, a za stare države, pored oskudice izvora, sasvim ih je nemoguće tačno utvrditi. Sigurno je samo da su države većinom nastajale u teškim i krvavim sukobima, i da je proces formiranja država mnogo duži nego što se redovno misli. Legenda ništa ne zna za ove nevolje moderne nauke. Ona dug razvojni proces personificira i mučni postanak države, s njenim celim unutrašnjim uredjenjem, pripíše jednoj ličnosti, koja svojom pameću, ili hrabrošću i pameću, stvara državu. Srbima su dobro poznate takve legende o Likurgu, o Romulu itd., ali ih, bojim se, veoma malo zna da i mi imamo svoju legendu o unutrašnjem uredjenju naše države, sasvim nalik na slične strane, duboku i lepu, jer u tome su osobine dobrih legendi, kao i najbolje medju sličnima. To je legenda o kralju Svetipuku, sačuvana u najstarijem srpskom domaćem izvoru, Barskom rodoslovu.

U njemu je, tobože, verno prikazana najstarija istorija Srba i Hrvata u nizu životopisa vladara, kod kojih se redovno već iz imena vidi kakvi su bili. Posle četiri zla vladara postao je, priča se tamo, slovenski kralj Zvonimir, koji je prestao goniti Hrišćane, pa je — valjda zato — dobio ime Svetimir. Doba njegova vladanja padalo bi u vreme kada je medju Slovenima širio Hristovu nauku sv. Ćirilo. Sin ovoga kralja bio je Budimir, koga je sv. Ćirilo krstio, pa je potom prozvan Svetipuk; prvi veliki jugoslovenski istoričar, Mavro Orbini, preveo je to kao »sveti dečko«. Za njegove vlade spustili su se razbegli Romani iz gorovitih i skrivenih predela, i kralj im je zapovedio da se smeste svako u svom gradu i u svom mestu, pa da obnove sve što su pogani razvalili. Kada se Svetipuk odlučio da povuče granice starih pokrajina, pokazalo se da ih se ni mudri starci više ne sećaju. Nije ni čudo, kakav je bio varvarski nalet surova uništavanja. Zato je kralj zamolio rimskoga papu i carigradskoga cara da mu poruče, kuda su nekada išle medje u njegovoj državi. Hteo ih je obnoviti. Papinske i carske izaslanike dočekao je Svetipuk sa svojim saborom ispod grada Dalme, valjda Delminiuma, Duvna. To je bio sabor oružanoga naroda, na kome su bili pored pobednika Slovena i pobedjeni Romani. Trajao je dvanaest dana, i na njemu je sprovedeno prvo uredjenje crkve, pa onda države. Crkva je dobila dva arhiepiskopa,

jednoga u Solinu kraj Splita, a drugoga u Duklji. Kraljevina je razdeljena, po toku voda, na dva dela, na Primorje, u kome je na severu bila Bela Hrvatska a na jugu Crvena, i na Zagorje, u kome su bile Bosna i Raška. Svaka pokrajina je dobila svoga bana, izmedju kraljevih rodjaka, i svoje župane i satnike, stotnike, izmedju vlastele oblasti. Svaki ban je imao pod sobom sedam satnika, koji su narodu pravo i pravično sudili, poreze skupljali i banovima ih donosili. Ovi su jednu polovinu davali kralju, a drugu zadržavali sebi. Župani su imali svaki pod sobom po jednoga satnika. Oni su s njima zajedno narodu sudili i od skupljenoga poreza dva dela su davali kralju, a treći zadržavali sebi. Kralj Svetipuk dao bi na ovome saboru još mnoge dobre zakone i ustanove, skupljene u knjizi »Methodius«.

Raspored ovoga državnoga uredjenja nije potpuno jasan, kao ni svih sličnih. Legendi do toga obično nije mnogo stalo, nego da proslavi svoju glavnu ličnost, ovde kralja Svetipuka. Često se veli da u svakoj legendi mora biti bar nešto istine. To nije tačno. U svakoj ne mora, no u ovom slučaju legenda je nesumnjivo tačno sačuvala uspomenu na prvobitne dve vrste stanovništva u našim zemljama, na Slovene i na Romane; u srpskim stranama Romani su izgubili sav politički uticaj, a u hrvatskim nisu; ne na dobro hrvatske države, nego na njeno veliko zlo. Tačna je i tvrdnja legende da su se slovenski doseljenici zaista obzirali na granice određene prirodom i osveštane starinom, a ne prostranstvom plemena, Srba i Hrvata. U Barskom rodoslovu, ovde i inače, potpuno su pomešane srpske i hrvatske zemlje, a njihovi vladari ih dele i sjedinjuju, nasledjuju i predaju u nasledstvo samo prema dinastičkim vezama i prema prirodnim medjama. Njihov osnovni raspored je odlično pogodjen, kada su razdeljene na primorje i na zagorje. To je potonji naziv srpske države za nekoliko vekova, jer se u njoj ističu raške i primorske zemlje, pošto je ona doista jednim svojim delom nagnuta Savi i Dunavu, a drugim Jadranskom moru. Legende ovakve velike istine često odlično osete. Kako je legenda o kralju Svetipuku sjajno naslutila političke razvojne mogućnosti Srba u geografskom prostoru, tako je odlično osetila i kulturne krugove koji se presecaju na srpskom narodnom području, dok je naivno pričala kako su velikoga našega kralja pomagali u uredjenju države i Zapad i Istok, i papa i car.

Pisac Barskoga rodoslova uneo je nesumnjivo u temelje državnog uredjenja kraljevine Svetipukove veoma mnogo iz stvarnog unutrašnjega reda kraljevine Zete svoga doba. Pri tome je, naravno, mnogo ulepšavao odnose. Zetski vladari njegovih mukotrpnih vremena, XII v., nisu više bili tako moćni kako je on slikao kralja Svetipuka i mnogoga njegovoga hrabrog i mudrog prešasnika i naslednika. No mi smo mu veoma zahvalni što nam je sačuvao sliku uredjenja naše države i ovako izvitoperenu legendarnim crtama i savremenim shvatanjima. Po njemu znamo da je vladar ovih ranih

vremena bio, pre svega, ratnik. Ratovalo se radi pljačke, radi izbegavanja jednolikog života i, iznad svega, radi slave. Srbi ispadaju i po Barskom rodoslovu neslomivi ratnici. Pa ipak je, izgleda, prvi vidljivi znak vladarske časti bio presto, s koga je sudio. Slovenima je, zbilja, svima od reda pravda toliko draga da je vladar kod njih u najvećoj časti kao pravičan sudac. U jednoj povelji od godine 1050. naziva se vladar Neretljana, Berigoj, kraljem. A on se sam potpisao na istoj povelji kao sudac. Ovaj primer visokoga ugleda sudske vlasti nije usamljen kod nas. Po našim zemljama rasuti su mnogobrojni kameni vladarski prestoli, kao uspomena na sudsku vladarsku moć. Vladar je, dakle, u najranijim vremenima naših država vojvoda oružanoga naroda i njegov sudac. No već iz Barskoga rodoslova se oseća da je vladar i veoma bogat. Tu osobinu vladarskog položaja istoričari često previdjaju, ali razboriti etnolozi ne; naš narod je dobro osetio da je za vladanje trebalo mnogo novca, dok je pevao kako je Stefan Nemanja imao »sedam kula groša i dukata«. Moć naših vladara nije se razvijala ispočetka prema idealu rimskih careva, mada je kralj Svetipuk bio krunisan po rimskom načinu, nego po primeru vladara Svetoga pisma, Staroga zaveta. Franjo Rački je tačno slutio, već davno, da je opseg vlasti naših ranih vladara zavisio od hrišćanskih i plemenskih shvatanja, ja sam, pre neku godinu, nagovestio da su i četiri banata Svetipukova kraljevstva nalik na poznatu tetrahiju iz Svetoga pisma, a nedavno je francuski istoričar L. Halphen odlično dokazao da su karolinški vladari nastavljajući ideja jevrejskih kraljeva.

Već u našoj prvoj uredjenoj državi, Zeti, bio je naš narod razdeljen na vlastelu i nevlastelu. Društvena organizacija je, naravno, prethodila državnoj, no još se oseća da je ceo narod ratnik, dakle, uglavnom, slobodan; za narod i za vojsku upotrebljava se često isto ime. Po našim davnašnjim shvatanjima država traje sve dotle dok vladar ne postane plašljiva kukavica a narod gomila malodušnika. Ako je to zlo stigne, ona mora propasti. Tako je i zetska država trajala dok je ratnički duh bio u njoj najviša vrlina, a kada je njega počelo nestajati, onda su počeli Grci s juga i Rašani s istoka sužavati granice nekada moćne zetske države. Piscu Barskoga rodoslova je osobito teško padalo opisivati sve jaču prevlast Grka u Zeti, koje su oni ranije, po njegovu pričanju, i divnom hrabrošću i mudrim lukavstvom mnogo puta pobjedjivali. Ratovima pobjedjenoj Zeti dobro unutrašnje uredjenje nije moglo pomoći da se održi. Ono samo sobom nikada ne daje mogućnosti ni za skladan unutrašnji razvitak ni za samostalno kulturno napredovanje. Njih može biti samo u čvrstom silom zajamčenim granicama samostalne države. Još pisac Barskoga rodoslova to kao da je slutio, a Franjo Rački je od svih naših istoričara najbolje osetio da je neoprostiva i opasna zabluda verovati, kako se jedan narod može i u tuđoj državi samostalno kulturno razvijati. Unutrašnje uredjenje i viša kultura nisu pomogli Zeti, pobjedjivanoj u spoljašnjim ratovima i razjedinjenoj unutrašnjim borbama, da iznese pobjedu u sukobu s

Raškom, nesumnjivo tada slabije uređenom i ne toliko kulturnom, ali ispunjenom smelim ratničkim duhom, složnom i zadahnutom tamnom i moćnom slutnjom da mora a pre a posle pobediti.

U Raškoj je legenda nesumnjivo iskrivila istinu kada je celo državno uređenje bacila tek u doba Stefana Nemanje. To je učenija priča nego ona o kralju Svetipuku, koja je već znala kako se u Vizantiji sve dobre ustanove skopčavaju s dobom cara Konstantina Velikoga, pa je isto tako sve što je bilo dobro u Srbiji pripisivala Stefanu Nemanji kao osnivaču. A državno uređenje Raške stvarno je mnogo zavisilo od ranijega i višega uređenja Zete i imalo je do Stefana Nemanje dug i častan razvitak za sobom. Njegove osnove su, istina, više prožete slovenskim shvatanjima negoli u Zeti, širom otvorenoj grčkim i zapadnim uticajima, ali već od samih početaka čvršćega unutrašnjega uređenja u Raškoj slovenska shvatanja ustupaju pred rimskim, kako je to bilo i u svima ostalim germanskim i slovenskim državama, ali ne naglo i zbunjeno, nego polagano i skladno.

U Raškoj nisu većinom kršna polja i slivovi primorčica činili središta župa i plemena, kao u Zeti, nego prostranije oblasti, široke planinske visije, isušena jezerska dna i, najčešće, slivovi većih reka. Mogućnosti razvitka su u njoj prostranije i obilnije. No i u Raškoj je, kao u svima državama u početku razvitka, osećaj solidarnosti teško prelazio granice župa. Županski ugled je bio visok i teško se lomio. Mnogo teže nego u Zeti. Raški vladar, koji je mučno pod sobom sjedinio više župa, samo je prvi među županima, i s puno obazrivosti, da ne bi izazvao surevnjivost, nazivao se samo velikim županom. Njegove rodbinske veze, jamačno preko plemena, morale su biti jako prostrane i moćne, kada je čak do vremena kralja Milutina ostao mutan spomen, kako je jezgra sile raškoga vladara u ratnicima njegova srodstva. Podela naroda na plemena i smeštanje po župama jamačno su se često poklapali. Zeta nije dospela da slomije moćna plemena, pored kojih je razvijanje središnje državne vlasti jako otežano, ali je uspela, bez ikakve sumnje, da im moć ipak više suzi nego li hrvatska država. U Raškoj je susedstvo moćne Vizantije, naletne Bugarske i pune mržnje Ugarske samo sobom prisiljavalo Srbe da sklanjaju unutrašnje plemenske pregrade. Tako se širilo osećanje solidarnosti — od župe i plemena na državu i narod. Ovaj tegobni proces, pod pritiskom stranaca, pomagali su u zemlji hrišćanska crkva i državno zakonodavstvo sa svojim visokim težnjama, koje su čak premašale državne i narodne granice. Pa ipak uspeh u formiranju srpske države i nacije ne bi bio tako prostran, čvrst i skladan, i pored spoljašnjeg pritiska i pored unutrašnjih pomagača, da u Raškoj nisu dalekovidni političari namerno negovali čitav niz visokih tradicija i za njihov dalji razvitak spretno vezivali nacionalnu čast i državni zadatak. U njima je jezgra srpskog nacionalizma i raškog imperijalizma.

Upravne jedinice u Raškoj bile su župe, prvobitne državnice. One su raz-

vitkom gubile svoje državne atribute, koji su prelazili na skup više župa, na državu. U prostranim oblastima širokoga graničnoga pojasa bila su čvršće organizovana krajišta, sa svojim utvrđenjima, s jače diferenciranim društvom i s većom zajedničkom odgovornošću. Najosetljivija raška krajišta bila su kroz vekove oko Lipljana i Zvečana, odakle su Srbi, sa svojim smislom odličnih ratnika, vrebali na slabosti Vizantije, da se kroz ta dobro čuvana vrata sruče u njene bogate oblasti. U istoriji naroda malo je zaleta ravnih ravovima, i po razvijenoj sili i po pokazanoj izdržljivosti. Samo instinkti zdravih naroda, oslonjeni na visoke tradicije, sposobni su za ovakve napore.

I raško je društvo bilo diferencirano još od seobe Srba. Proces društvenog diferenciranja zahvatio je germanske i slovenske narode od prvih doticaja sa rimskim carstvom. Tacit je preterivao dok je veličao jednakost kod Germana kao što su to isto činili i opisivači slovenske jednakosti. Velika ratna opasnost učinila joj je kraj. Srpsko društvo je razdeljeno na klase, ali prelazi između njih nisu ni nagli, ni nepremostivi. Ratničke sposobnosti i bogatstvo bila su glavna sredstva za izdvajanje u više društvene krugove. Do zatvorenih, organizovanih i privilegisanih staleža u Raškoj uopšte nije došlo. Raško plemstvo se ispočetka zvalo vojnici, naravno konjanici, a kasnije je prevladalo ime vlastela. Vlasteoski red delio se na vlastelu i vlasteličice. Vlastela u Raškoj imala su prostrana imanja kao baštinici, svoja, ili, kao pronijari, vladarska, skopčana s vojnom službom. Oni su pretstavnici vladara i države, ali porez su morali plaćati, ugovore s vladarom o svojim pravima nisu pravili, i državna vlast je pokazivala jasne i uspešne težnje da ih pred zakonom izjednači s ostalim stanovništvom. Ono je, razume se, kao kod svih Slovena većinom seljačko, s različitim vrstama slobode, kao svuda u srednjem veku, gde slobodan znači samo slobodan od izvesnih dužnosti, kod jednog većih, kod drugog manjih. Prostrani slojevi srpskih seljaka bili su srebri, s većim, meropsi, s manjim, i otroci (robovi), s najmanjim pravima. Bespravnog stanovništva u Srbiji nije bilo. Dušanov Zakonik je svojim 139 čl. jamčio meropsima prava kao nijedan drugi zakon toga doba kmetovima. Otrocima je 44 čl. Dušanova Zakonika priznato barem da ih se ne može davati u prćiju. Stvari nisu bile, kao na zapadu. Položaj seljaka bio je najbolji na crkvenim imanjima. Tamo su dažbine i dužnosti bile najmanje. Inače je čvrsta težnja države bila da postane pravna, kao Vizantija, pa je izjednačivala, koliko je mogla, sve stanovništvo pred zakonom, što je, naravno, išlo najviše u korist nižih društvenih slojeva. Pravno stanje ogleđa se i u ekonomskom razvitku. Bespravnog i sasvim ubogog stanovništva bilo je veoma malo. U ranom srednjem veku izgledala je Srbija strancima surova i neobradjena zemlja. U kasnijim vremenima je bila, kako se iz povelja vidi, dobro obradjena, u doba despota odlično. To i stranci ističu. Glavno bogastvo zemlje bilo je srebro. Narod se pored ratarstva bavio stočarstvom, prepuštenim Vlasima, Srbima kasnije zabranjenim. Zanati su bili često raspo-

redjeni po čitavim selima istih zanatlija. Trgovi su bili bogati. Gradova je bilo malo. U njima su živeli većinom stranci, s ne previsokim privilegijama.

Najbogatiji vlasnik zemlje i stada bio je vladar, prvo veliki župan, onda kralj, zamalo car, na koncu knez i despot. U dugom razvitku raške samostalnosti vladarska vlast nije bila nepromenljiva, ali je uvek bila veća nego što se redovno misli po stranim primerima poznoga srednjega veka. Srbima je država bila oružana nacija s vladarom na čelu. Zato je kralj Dragutin i morao ustupiti presto bratu Milutinu što, prebivši nogu, nije mogao više voditi svoje Srbe ni u osvajanju tuđih zemalja ni u odbrani svojih. Srbi su već tada govorili, da nisu ni svikli, ni radi robovati, a pored kralja neratnika to bi ih moglo stići. Zato su srpski vladari nezamenljivi ratnici, ne lutke na prestolu, kao mnogi vizantinski car. Vojska kod Srba nije nikada postala ni samo vlasteoska ni samo plaćenička. Kada su srpski vladari širokom rukom davali povlastice manastirskim podanicima, bili su naškrtiji u opraštanju svih dužnosti skopčanih s vojevanjem. Plaćenika je bilo, ali nikada toliko da bi se osetili kao jedina sila u državi. Vojsku Srbi nisu ispuštali iz svojih ruku. Kada se pažljivo i kritički prouče sva mišljenja stranaca o tipu srpske države u srednjem veku, onda iz njih izlazi, da je strancima Srbija izgledala vojnička monarhija, s vrlo moćnim vladarem na čelu. Vizantinski car Jovan VI Kantakuzin, koji je odlično poznao Dušanovu Srbiju, pisao je o najuglednija dvadesetčetiri vladareva doglavnika kao o vojvodama. Oni su, naravno, bili i upravnici, možda i sudije, ali središte vlasti bilo im je u vojvodstvu. Deoba vlasti na vojnu, upravnu i sudsku išla je svuda veoma sporo, i u Srbiji srednjega veka nije nikada ni sprovedena. Neprestani ratovi nisu bili pogodna prilika za to, jer u opasnim vremenima vlasti se združuju a nerastavljaju. Vizantija je, eno, sa svojom organizacijom oblasti, temata, morala rastavljene grane vlasti sjedinjavati pod vrhovnom silom vojnog predstavnika. To je bio, s gledišta unutrašnjega državnoga razvitka, korak unatrag, ali neizbežan. Odbrana države je vrhovni zakon.

Kako je Raška bila podeljena na oblasti, to je veoma teško reći. Najpoznatija je podela na članove dinastije. No od tih delova nisu postale države; jedino je Zeta bivala ognjište pobuna; njom su redovno upravljali naslednici prestola. Za Dušana je Srbija bila razdeljena, prema važenju zakona, na pretežno grčki i na srpski deo. Najčvršću upravu sproveo je despot Stefan Lazarević, povodeći se za vizantinskim i turskim primerima.

Sudsku vlast vršio je isprva sam vladar, a kasnije ju je ograničavao na naročite slučajeve. Ostalo sudjenje je prepustio zborovima sudija, poroti i, na granicama zemlje, stancima. Sa sve jačim uvodjenjem vizantinskoga prava u Srbiju, postajala je sve veća potreba učenih sudija. Dovoljan broj mogla ih je imati Srbija tek za despota. Izvor zakonodavne vlasti bio je samo vladar. On je priznavao običajima zakonsku snagu i on je strane zakone preuzimao medju državne. To je činio na saborima i bez njih.

Zeta i Raška imale su svoje sabore za svega trajanja srpske samostalnosti. Oni su izrasli iz narodnih skupova i hrišćanskih sinoda. S vladarom nisu nikada vlasti delili kao, uostalom, ni drugi staleški sabori toga doba. Broj i prava učesnika na saboru nisu ni kod nas bili utvrđeni, kao što ni krug saborskoga rada nije bio tačno odredjen. Sjajna vremena moćnih staleških sabora počela su tek u vekovima kada Srbija više nije bila slobodna. Njeni sabori bili su veoma svečani skupovi crkvenih dostojanstvenika i vlastele, na kojima je vladar saopštavao svoje odluke. Pri završetku saborskoga sastanka obasipao je vladar učesnike poklonima i pravio za njih i za narod veliku čast. Osim sabora imali su potonji Nemanjići i despoti pored sebe svoje uže savete. Njihov stvarni uticaj bio je veliki. Srpski državni sabori počeli su još za trajanja naše samostalnosti ustupati svoje časno mesto crkvenim saborima, osobito od kneza Lazara. Crkva je ulazila u funkciju države koja je propadala. Potpuno nacionalizirana, ona je uzimala teško breme na sebe, kao nijedna druga hrišćanska crkva. U mučnim danima naše borbe za slobodu izradjivala se jedinstveno skladna celina srpskog pravoslavnog hrišćanstva, u kojoj su tako sjedinjeni visoki čovečanski, hrišćanski i slovenski etički ideali da je pred tim veličanstvenim stvorom srpskoga narodnog duha, zadivljen njegovom lepotom i dubinom, stajao kao pred čudom veliki naš prijatelj Leopold Ranke. S punim pravom.

Uredjenje stare srpske države preživelo je, najviše preko crkve, njezinu samostalnost i toliko se saživelo s narodnim pogledima na život i svet da se ono može samo usavršavati ali ga iz narodne duše nije moguće iščupati. Svrha srpske države ostala je onakva kako ju je Dušan pri svome kraljevskom krunisanju rekao — sve što je dobro započeto dovršiti i ispunjavati državu sa sve boljim zakonima i sa sve savršenijim uredbama. Ponos staroga srpskoga državnoga uredjenja ne treba tražiti samo u 171 i 172 čl. Dušanova Zakonika, s njihovim isticanjem sile zakona iznad vladarske volje, nego i u jamstvu pravde i prava za široke narodne slojeve, na kojih se zaštitu u onim vremenima inače nije mnogo mislilo. Uredjenje stare srpske države bilo je na najboljem putu da Srbija postane primerna pravna država, kada je njen razvitak grubom silom presečen.

Jedan naš ugledan istoričar, Stojan Novaković, verovao je da sme reći, kako srpsku srednjevekovnu prošlost ne treba znati da bismo se umeli snaći u sadašnjosti i da bismo mogli uticati na bolju budućnost. Mnogo je u tome grešio. Svoga razvitka se niko živ ne može odreći i niko se ne može rešiti onih sila iz prošlosti koje utiču na njegov stav u sadašnjosti. Ko drukčije misli, upada u veoma opasne iluzije. Istorijski kontinuitet, o kome se sada rado govori kao o istorijskim permanencijama, jeste sila koju je veoma opasno previdjati. Sadašnjost je samo kratka kopča izmedju duge prošlosti i daleke budućnosti. Moćnoga drveta skladnog progressa naroda i države nema bez dubokog i sigurnog korena u prošlosti.

EVGENIČNA ETIKA

O evgeniki se v slovenskem tisku sporadično in fragmentarno razpravlja že par desetletij in tudi naša revija je o tem vprašanju poročala. V zadnjih letih je postala zadeva pereča zaradi slovenskega nacionalnega položaja in zaradi naraščajočega vpliva tujih ideologij. Ker pa je evgenika prepolna problemov, in ne semo znanstvenih, ker je ponekod kakor evangelij prepojila politično miselnost in se kot važen element uveljavila v formiranju svetovnega nazora, je treba z veliko opreznostjo izluščiti jedro iz političnih in ideoloških primesi. V ta namen so dobrodošle razprave, ki naj pomagajo z domačega stališča in v slovensko korist razčistiti pojme. — Uredništvo.

Vprašanja, ki se jih nameravam dotakniti, so že nekaj časa v diskusiji in prehajajo vedno bolj iz ožjega kroga strokovnjakov na široko področje javnega zanimanja in političnih preosnov. Morda je to zadostno opravičilo, da se jih dotikam kot laik; naposled je bilo tako z mnogimi življenjsko važnimi problemi: izprva so jih obravnavali specialisti, nato so pa problemi narasli, dozoreli in se razpočili kakor sad, da razsejejo na široko svoja semena. Tako je tudi z evgeničnimi vprašanji. Čedalje bolj čutimo potrebo, da se jim odpro vrata na stežaj in da se seznanijo z njimi širši sloji; v tem pa je publicistova beseda morda učinkovitejša kakor previdno in stvarno razpravljanje specialistov. Zakaj taki problemi postajajo šele tedaj vabljivi, če čutimo za njimi življenjsko polnost in toploto, če jih doživljamo in sprejemamo vase kot kos lastne usode ali vsaj kot nje možnost. Piscu tega članka se je zdelo važno, da postavi evgenično stremljenje v etiko današnjega življenja, kjer se tiče vzgojiteljev, staršev, javnih delavcev, sociologov in ne vem koga še; prav za prav nas vseh.

Pred leti me je zdaj že pokojni gimnazijski ravnatelj presenetil z vprašanjem, kaj je evgenika? Človek je prvi hip zares presenečen, zakaj po vsej pravici bi se mu bilo zdelo, da bi bila morala ta nova veda takoj vzbuditi pozornost slehernega izobraženega človeka in postati kar moči popularna. V resnici ni tako. Koliko laikov čita »Evgeniko«, ki jo kot edini jugoslovanski časopis te vrste urejuje kot prilogo »Zdravniškega vestnika« naš najagilnejši evgenik dr. B. Škerlj? Veda, ki proučuje in ugotavlja pogoje izboljšanja človeškega rodu, ima manjši krog poznavalcev in občinstva kakor umna kinologija, ki se bavi s pasemskimi lastnostmi psov. Toda pojav ne preseneča ne pri nas in ne v svetu. Človeštvo je prej do dobrega spoznalo gibanje vse-mirskih teles kakor pa zakone dedovanja, ki odločajo v veliki meri usodo človeških bitij. Astronomija je bila na višku že tedaj, ko se je na pr. psihologija šele učila »hoditi«, in znamenita odkritja učenega meniha Mendla sredi

* Žal da je bila z novim letnikom ta prevažna priloga ukinjena. Op. pisca.

»stoletja prirodnoslovja« prihajajo do polne in praktične veljave šele v naših dneh. Zato se nikar ne čudimo, če kljub spoznanjem, ki so jih prinesla nova raziskovanja dednosti, prestopamo v enem najvažnejših vprašanj našega življenja nekako na istem mestu, kjer je stal pračlovek; prav kakor on priznavamo in spoštujemo samo temni instinkt in njegovo življenjedajno voljo, čeprav sicer na drugih področjih neugnano popravljamo in racionaliziramo prirodo.

Ni dvoma, da so to, kar hoče evgenika, sami »problemi z rogovi«, kakor bi rekel Nietzsche. Morda je to krivo, da se jih ljudje izogibajo, zakaj ti rogovi se siloma zajedajo v trdo kožo naših predsodkov. Nova Nemčija je nedvomno imela največ poguma, da postavi te probleme, čeprav v dokaj brutalni formi, pred vest in zavest človeštva. Njen primer so jele posnemati tudi nekatere druge države v milejših in previdnejših oblikah. V drugi češkoslovaški republiki je doc. dr. O. Hněvkovský pred nekaj meseci z vsem poudarkom opozoril na potrebo evgeničnih zakonov in zahteval, da se reši na mah ves kompleks teh vprašanj in sicer tako, da dobi republika: 1. zakon o zdravniškem potrdilu pred poroko; 2. zakon o prostovoljni ali prisilni kastraciji; 3. zakon o sterilizaciji; 4. zakon o vzgoji dedno obremenjenih otrok in 5. zakon o vzgoji otrok nezanesljivih staršev. — Kakorkoli že presojava, posamezne zahteve in reforme, je vendar dejstvo, da je nova »biološka politika« na pohodu in da se začenja oglašati tudi nova evgenična etika. Njeno poglavitno načelo lahko strnemo v kratko definicijo: povečana npravna odgovornost za dedno snov v smislu evgeničnih dognanj.

Dr. Mirko Černič je nedavno citiral v »Zdravniškem vestniku« besede dunajskega zdravnika dr. Fritza Eulerja-Rolleja: »Naravoslovne zdravniške preiskave so danes iz naravnih zakonov jasno dognale: zločin je, porajati manjvredno življenje in lastno bol ovekovečiti v boli lastnega potomca, najvišja dolžnost pa osigurati večno Nemčijo s številno, zdravo, življenja sposobno deco. Nikar ne vzdržujte življenja nevrednih s pretirano bolniško oskrbo, marveč sveta dolžnost bodi obstoječe osebne vrednote vzgajati, si izbrati zakonskega druga, zavedajočega se svojih dolžnosti, in tako postati ustanovitelj močnega rodu...« Zares, v tem je eden izmed osnovnih problemov narodov in človeštva, odkar je posinila luč spoznanja v pojave, ki so za nas neizmerno važnejši od gibanja vsemirskih teles in celo od statističnih dejstev gospodarskega življenja. Usoda našega stoletja, ki je morda eno najhuje bolnih stoletij človeške zgodovine, in sicer bolnih prav tam, kjer se začenja dednostna pot navzdol, zavisi od tega, kako bomo umeli za naše potomstvo rešiti to vprašanje.

V etiki našega vsakdanjega življenja še nismo tako daleč, da bi videli v razmnoževanju manjvrednih ljudi zločin, kakor ga vidi navedeni dr. Fritz Euler-Rolle. Priznati je treba, da pojem manjvrednosti v dednem smislu še

vedno čaka eksaktnih in zanesljivih opredelitev, vendar nam strokovnjaki zatrjujejo, da znanost tudi tu nenehoma napreduje. Med tem pa je za novo etiko predvsem potrebna nova zavest. Kako naj pride do take resnobne zavesti poedinec, če ni prišla celotna družba? Kajti družba je tista, ki nravi sprejema in spreminja, ona odgovarja za socialna dejanja posameznikov. Ko bo pojem dedne manjvrednosti dobil obliko končnega spoznanja, mu bo predvsem treba vzeti pečat sramote, ki se ga drži v nevedni ali v zbrutalizirani družbi. Kajti nihče ne more biti osebno odgovoren za svoje prednike. Odgovornost se začenja šele pri njem in njegovem potomstvu. V hipu, ko se zavem svoje odgovornosti ali ko me k nji prisili družba, se šele začenja zame dolžnost novega etičnega zadržanja. Zategadelj je prva naloga, da pridemo do spoznanja nove, evgenično utemeljene odgovornosti za dedno snov, ki jo je položila v nas narava; druga, še važnejša potreba je ta, da pride do tega spoznanja vsa družba in v interesu naroda in države vsili svojemu ljudstvu take zakone in tako etiko, ki bo v skladu z novimi spoznanji o dednosti.

Za sedaj je etika našega vsakdanjega življenja skoraj še nedotaknjena od velikih resnic, ki so stopile v znanost z Mendlovimi dognanji. Tudi naše vzgojstvo je, kakor se zdi, vse preveč pod vplivom rousseaujevskega romantizma, ki je veroval, da je izvor vsega zla v človeških napravah, v civilizaciji, v okolju. Nova proučevanja človeka so vrgla več jasnosti v ta zamotana vprašanja. Snov, ki jo oblikujejo roditelji in vzgojitelji, je že bolj ali manj izoblikovana od sil dedovanja, in čim negativnejši so njihovi vplivi glede intelektualnih, karakternih, moralnih lastnosti otroka, tem manj lahko vzgoja popravi naravo. Vzgoja dedno obremenjenih otrok bi zahtevala od roditeljev same Pestalozzije, toda prosim vas: kdo neki vzgaja starše in kdo zahteva od bodočih roditeljev vsaj najskromnejšo »strokovno« kvalifikacijo za njihovo odgovorno poslanstvo? V teh zadevah smo ljudje, kadar gre za naše otroke, mnogo bolj površni in nemarni, kakor kadar gre za naše pse in konje. Po tej poti pa ne bomo več smeli, naj si se zagovorniki starega reda še tolikaj sklicujejo na vzore kmečkih mamic in očetov. V etiko nove družbe mora biti vnešena kot ena prvih zapovedi odgovornost za dedno snov. Zadeva znanosti in države pa bodi, da to odgovornost končno ugotovita in omejita. A tudi izven omejitev, ki bodo zakonito mogoče, bo morala zavest odgovornosti za dedno snov nadzirati slepo igro instinktov in poudarjati nasproti hotenju sle veliki ideal zdravega, le dobre kvalitete goječega človeštva.

Na evgeničnih zakonih in na evgenični etiki ni zainteresirana samo družba, marveč tudi individij. Statistika ne zajema vsega življenja; čim bolj je odmaknjeno v intimnost, manj je dostopno njenim shemam. Življenjska izkustva pa nam kažejo, da se neštete človeške drame dogajajo v intimnem svetu med štirimi stenami in če nimajo vedno hrupnega konca, ni to znak, da bi bila njihova tragična teža manjša. Teh dram rodbinskega življenja ne

ustvarjajo samo zapletljaji, kakor jih povzročajo različni temperamenti in interesi; mnogotere narekuje po svoji skrivnostni poti tista narava, ki je v bistvu ravnodušna nasproti slehernemu zlu in dobremu in ki ustvarja z isto neskrbnostjo možgane genija in strupene zobe kač. Narava, ki s slepo neodgovornostjo pošilja v svet idiote, psihopate, telesne in moralne pohabljenice vseh vrst. Človeškemu umu je uspelo, da svojo gospodarico razkrinka pri tem početju in da najde pota, na katerih bo popravil amoralno naravo s svojimi etičnimi in pravnimi normami, s svojimi sredstvi biološke profilakse. Toda človek se prav v tem, danes že umljivo deležu narave pri svoji nesreči kaj čisto zadovoljuje s filozofijo vdanosti usodi, katere moč je tem oblastnejša, čim primitivnejše je človekovo duševno življenje.

A celo na visoki stopnji spoznanja so mogoče drame, ki včasih vpijejo do neba, a jih ne slišijo ne božje ne človeške postave. Samo pripovedna ali dramska umetnost posveti večkrat v ta svet, kjer se degenerirano živčevje, skvarjeni instinkti, bolne duše, od narave neuravnovešeni značaji sproščajo v težkih rodbinskih konfliktih, v brutalnem egoizmu otrok in izzvenevajo v očetovski in materinski bolesi ob usodi nenadarjenih, nesposobnih, dedno prizadetih, čeprav sicer zdravih otrok, ki zastrupljajo življenje staršem in sebi.

Nova etika odgovornosti za dedno snov utegne prinesiti olajšanje tudi individuu, ker se ob upoštevanju evgeničnih zakonov zmanjšuje verjetnost, da bo doživljal mučne drame, katerih akterji so degenerirani potomci. Tako se slučajnosti zmanjšujejo v prid smotrne, razumske izbire, ki upošteva biološke zakone dedovanja in izključuje iz razmnoževalnega procesa nositelje manjvrednih lastnosti. Racionalno gospodarstvo z geni bo človeštvu še koristnejše od racionalnega gospodarstva z energijami, kajti energije zavise od vodstva ljudi, ljudje pa zavise v znatni meri od kvalitete genov. Rodovnik, ki smo ga uspešno uvedli v reji žlahtnih pasem konjev in psov, ne bi v ničemer ponižal višine in izjemnosti človeške duše, marveč bi utegnil samo zmanjšati breme tistega zla, ki prihaja duši »iz krvi« in ki približuje človeka animaličnemu svetu.

Potreba evgeničnih zakonov in evgenične etike je posebno očitna pri Slovencih, ki bivamo na enem najbolj eksponiranih ozemelj slovanskega sveta. Če hočemo vzdržati ves pritisk, ki prihaja od zunaj na naša tla, moramo biti zdrav in sposoben narod, utrjen za življenje na večnem prepihu zgodovinskih struj. Bojim se, da se naše narodno drevo začenja že sušiti pri koreninah. Dosedanja raziskavanja dr. B. Škerljaja, zlasti njegova študija o slabo nadarjenih otrokih v ljubljanskih šolah, ne pričajo o trdnem dednem zdravju našega naroda. Alkoholna intoksikacija velikega dela našega naroda skozi več rodov, katere negativni vpliv podpira še slaba prehrana, ne more ostati brez posledic. Iz teorije dednosti vemo, da niso vedno prav starši direktni povzročitelji nevropatskih in psihopatskih otrok. V genih staršev

leže možnosti raznih rodbinskih kombinacij; v marsikaterem primeru plačujejo roditelji in njih otroci zadnji zapitek za zdavnaj mrtvimi pijanci svojega rodu; plačujejo z zlatom življenjske sreče ničvredni drobiž njihovih veseljačenj. V takih primerih je usoda posebno kruta in pred njo ni nihče absolutno zavarovan. Verjetnost takih nepreračunljivih posegov v naše življenje pa bo tem manjša čim strožja bo kontrola dednih lastnosti in čim bolj bo etična prevzgoja našega naroda omejevala alkoholizem in njemu podobna zla.

Vprašanje nove, evgenično utemeljene etike je tudi vprašanje nove humanitete. Ob vsej previdnosti in obzirnosti, ki jo narekujejo kulturni, verski in filozofski ideali, je vendar treba reči, da humaniteta ni krinka za uveljavljanje duševnih in telesnih slabičev. Človekova veljava gotovo ni več v mišicah in slaboten organizem kakšnega Newtona ali Kanta je bil človeštvu nedvomno neizmerno koristnejši od atletskih teles kakšnih sodobnih šampionov. Zmanjšana telesna moč se neštetokrat kompenzira z duševnimi odlikami, z jačjo voljo in večjo aktivnostjo. Zato je treba pojem telesne in duševne slabotnosti omejiti na izrazite primere dedne manjvrednosti. Takisto moramo pri že živečem individuju upoštevati njegovo pravico do življenja, ki je tudi socialno koristno, kakorkoli je skrb, da ostane živ slehern, še tako nezdrav otrok, tudi s tega zrelišča pretirana. Humaniteti se odpirajo prav z evgeničnega vidika novi uspehi, kajti kdo more dandanes izmeriti negativne vplive patogenih značajev v življenju današnje družbe; kdo more v širjenju raznih gibanj in smeri potegniti ostro črto med zdravim in patološkim; kdo more že dandanes preprečiti, da bi ne prihajale v svet mnoge zaoblode iz kakršnihkoli »vodilnih« možganov, ki se gibljejo nekje na mejah genijev in blaznežev?

Če razmišljamo o problemih nove evgenične etike, se nam zastavlja mnogo drugih, manjših vprašanj. Naj na koncu omenim samo še enega: je to problem erotike z vidika evgenične etike. Evgenična etika ne bo smela zahtevati nemogočega in njen smoter gotovo niso asketi, marveč ljudje z normalnimi fiziološkimi in psihološkimi potrebami; zato ne bo mogla prezreti važnosti, ki jo ima erotični moment kot tipično človeška nadstavba seksualnosti v našem čustvenem življenju. Toda tisti, ki se igrajo s tem ognjem v naši naravi, ne bodo v bodoče smeli biti požigalci evgeničnih vrednot. Zavest visoke odgovornosti za dedno snov, evgenična kontrola razmnoževalnega procesa, mora odstranjevati nevarnosti, ki prete narodu z biološke strani. Regulacija seksualnega življenja in erotičnih čustev pa bo slej ko prej zavisela od drugih sil, ki urejajo človeško življenje: od nravi, od religioznih ali filozofskih spoznav, od tega, kaj človek je in kaj hoče biti.

STRANKA „SREDNJEGA FRANCOZA“

(Le parti du „Français Moyen“)

C'est avec la plus grande joie que nous publions, en traduction slovène, l'article de notre nouveau collaborateur, M. Jacques Kayser, vice-président du Parti Radical-Socialiste. Il a bien voulu exposer aux lecteurs de la revue »Misel in delo«, d'une façon aussi précise que succincte l'essence d'un des plus grands partis politiques français. Il le caractérise comme »le parti charnière« et »le parti pivot«, comme »un parti d'équilibre et de juste milieu« dans la vie politique française. D'où il déduit sa double fonction de »moteur« et de »frein« — selon les circonstances — en tant qu'elle correspond à son jeu permanent de balancier »pour empêcher que la France ne se divise en deux blocs: le bloc prolétarien contre le bloc réactionnaire ou conservateur«. (Note de la Réd.)

Objavljamo članek, ki ga je nalašč za našo revijo napisal znani francoski publicist g. Jacques Kayser, podpredsednik francoske radikalne stranke in njen stalni referent za zunanje-politična vprašanja, ki se je pred kratkim mudil v Ljubljani in je tedaj navezal stike tudi z našim uredništvom.

Političnih strank je v Franciji mnogo. V samem parlamentu jih je zastopanih osemnajst. Nekateri izmed njih imajo sicer skeletno zastopstvo, toda druge predstavljajo precejšnjo moč.

Med temi je radikalno-socialistična stranka. Njej je trenutno poverjena težka naloga vladanja. Ministrski predsednik Daladier je njen predsednik in njen oživljevalec. Eden izmed njenih voditeljev je predsednik poslanske zbornice Edouard Herriot.

Navzlic svojemu imenu je radikalno-socialistična stranka bolj stranka ravnovesja in zlate sredine. Ona ni »radikalna« v ameriškem pomenu te besede, ker je odločno protimarksistična in globoko individualistična. Njen naziv je utemeljen v njenem zgodovinskem izvoru: radikali so bili v Franciji tisti, ki so zrušili Cesarstvo Napoleona III. in ustanovili v francosko-nemški vojni leta 1870 Republiko. Kasneje so se v borbi, ki so jo vodili za demokratizacijo Republike, često vezali z zastopniki delavskih strank. Zato so se leta 1901. vodilne osebnosti režima, ko so sklenile ustanoviti veliko narodno stranko razvoja, odločile za naziv: »republikanska radikalna in radikalno-socialistična stranka«.*

Njeni nasprotniki ji prisojajo naslednjo devizo: »Niti reakcija niti revolucija!« Pripisujejo pa ji tudi oznako Clémenceauja, ki je bil sicer radikal,

* Pri nas je za to stranko najbolj v rabi kratek naziv: francoska radikalna stranka ali stranka francoskih radikalov, da se tako prepreči zamenjava s socialistično stranko. Op. prev.

vendar ne pravoveren: »Malo motorja, dosti zavore: tako se lahko najlaže ostane na mestu.«

Ta domislica pa je prav tako krivična kakor duhovita, kajti dejansko je radikalno-socialistična stranka od leta 1900. skoraj vedno sodelovala v vladi in država se ji mora zahvaliti za večino socialnih in šolskih zakonov ter za gospodarske in finančne reforme, ki so občutno izboljšale življenjske pogoje v Franciji v poslednjih 35 letih.

Seveda je radikalno-socialistična stranka poznala tudi zatemnitve. Takoj po svetovni vojni je bila pri volitvah, ki so se vršile po demobilizaciji in ki so znane pod imenom »sinjemodre« (po barvi vojaških uniform), tako rekoč pogažena. Toda od leta 1924. dalje je spet prišla k sebi in je vse do leta 1936. ostala najmočnejša stranka v poslanski zbornici. Leta 1936. jo je prekoračila socialistična stranka, toda v senatu je še vedno in izdatno na prvem mestu.

Kaj določuje tolikšen uspeh radikalno-socialistične stranke?

Predvsem okoliščina, da ni razredna stranka. Na njeni desnici so stranke, ki predstavljajo del meščanstva ali so neposredno podvržene kapitalizmu. Na njeni levici pa sta dve proletarski stranki: socialistična in komunistična stranka.

Ako bi jo torej hoteli istovetiti s kakim socialnim razredom, bi mogli o radikalni stranki reči, da zastopa »srednje sloje«, kajti pod tem novim in udobnim nazivom je mogoče razumeti tako kmete kakor vso pestro množico državljanov, ki se po nobenem naslovu ne da vključiti v meje kakega socialnega razreda in ki tvori ogromno večino v državi. Pristaše radikalne stranke ali njeno »klientelo« na deželi tvorijo bolj poljedelci, vinogradniki in mali posestniki kakor pa kmetijski delavci in veleposestniki.

V mestih zbira radikalna stranka svoje pristaše med malimi trgovci, malimi industrijci, malimi obrtniki in uradniki. Radikal predstavlja torej zares »srednjega Francoza«, in sicer v tem smislu, da je nasproten vsem oblikam bogastva in oblasti, kakor tudi velekapitalu in trustom; on je za osvoboditev in zaščito posameznika.

Tako nadaljuje francoski radikal svobodnjaško tradicijo Francozov, ki so individualisti že od nekdanj, protiklerikalni od Voltairja, patrioti od Revolucije, republikanci od Cesarstva, pacifisti pa od svetovne vojne dalje. Od socialista ga loči predvsem njegovo spoštovanje zasebne lastnine — Francoz je namreč predvsem skrben varčevalec — domovinski kult in odbijanje dogmatične discipline. Njegova vera v človeštvo, njegovo spoštovanje vseh svoboščin, drznost njegovih socialnih zamisli ter verska neodvisnost pa ga postavljata v nasprotje z zmernimi, konservativnimi in reakcionarnimi strankami.

Radikalno-socialistična stranka je torej stranka sredine, ki mora neprestano in v izmenah gledati zdaj na desno, zdaj na levo.

Ako hoče ohraniti ravnovesje v državi in preprečiti razcep Francije v dva nasprotna bloka: proletarski in reakcionalni ali konservativni blok, je prisiljena vezati se na desnico, kadar sluti pospešen pokret države na levo; nasprotno pa sporazumeti se z levico, kadar sluti, da je razpoloženje v državi za reakcijo.

Ko je udeležena v kaki levičarski vladi, predstavlja v njej zavorni element. Ko pa sodeluje v desničarski vladi — ki se včasih trenutno označuje kot »vlada narodne unije« — predstavlja v njej gibalni element, motor.

Odtod njena stalna igra ravnovesne sile, zaradi katere je izpostavljena vsem mogočim sarkazmom. Obotavljanja, ki jih njej očitajo, pa odgovarjajo obotavljanjem povprečnega Francoza, ki si želi predvsem stalnosti in zavarovanja proti vsem ekstremom.

Ko je leta 1935. sodelovala v Lavalovi vladi, je na primer s svojim vetom preprečila preveč reakcionarno politiko. Levičarske stranke, ki so pobijale Lavalovo vlado, so ji bile za to akcijo hvaležne, kar je pozneje omogočilo ustanovitev znane ljudske fronte.

Ko je leta 1936. sodelovala v vladi Léona Bluma, so jo spet stranke desnice smatrale za rešiteljico, ker je ponovno razvila svojo akcijo v znamenju sprave.

Tako je torej radikalno-socialistična stranka stožer francoskega političnega življenja. Nobene vlade si ni mogče zamišljati brez nje. In ta politična resnica odgovarja psihološki resnici: srednji ali povprečni Francoz, ki tako dobro vtelesuje radikala, je razsodnik francoske usode.

Radikalno-socialistična stranka vodi državne posle najčešče v zelo kritičnih trenutkih.

Leta 1924., ko je šlo za to, da se likvidira nesrečna zasedba Poruhrja, ki je galvanizirala nemški nacionalizem, in pa za to, da se pokrije proračunski primanjkljaj, ki je nastal zaradi vojne in njenih posledic, je bila prav ona poklicana na oblast.

Leta 1932. so se spet obrnili nanjo. Tedaj je morala parirati neposredne posledice mednarodne krize, ki jo je izzval Tardieujev nacionalizem, kakor tudi učinke svetovne gospodarske krize, ki je komaj začela zajemati Francijo.

V januarju leta 1936., po Lavalovem porazu in pred volitvami, so se je poslužili, da bi zaustavila nerodne učinke sistematične deflacije, ki je obubožala in usuznjila državo.

Končno so se po demisijah Blumove socialistično usmerjene vlade obračali prav nanjo vselej, ko je šlo za to, da vzpostavi red v finančah in da zajamči naglo gospodarsko oživljenje.

Ona je torej vselej na častnem mestu, kadar so razmere posebno kočljive.

O B Z O R N I K

Nova faza nasprotij med velesilami

Ob vstopu iz starega leta v novo je bilo v mednarodni politiki mogoče zaznamovati le malo optimizma. Pogled na ruševine vseh sistemov in osnov dvajsetletnega povojnega razvoda je mogel le malokomu odpreti vedre poglede v bližnjo bodočnost, ki si je navzlic tolikšnim varljivim obetom izza zadnjih mesecev preteklega leta še dolgo ne bo mogoče predstavljati pod kakršnimkoli skupnim imenovalcem. Dasi se nam je lansko leto Evropa v marsičem in marsikje pokazala v novi obleki, se splošna mednarodna problematika zaradi tega ni bistveno spremenila. Sporna področja, na katerih se v čedalje bolj dinamičnem zaletu razvija sproščena igra velesil v medsebojni rivalnosti njihovih križajočih se interesov, očitujejo povsod iste temeljne probleme, ob katerih se z vedno manjšo pravičnostjo za kompromise srečujeta **dva bloka velesil**. Med njima zija slej ko prej globok prepad, ki ga doslej položeni mostovi niso mogli premostiti. Monakovska metoda, ki sem jo skušal prikazati v svojem poslednjem zunanje-političnem pregledu (Misel in delo, IV, št. 10.—11.), se doslej ni še uveljavila kot konstruktivna metoda za gradnjo nove Evrope ali novega sveta, ker ji ni uspelo rešiti svoje temeljne naloge: izravnanja interesov velesil in izgladitve njihovih glavnih nasprotij. Prav zato je prešel svet iz starega v novo leto z istim občutkom negotovosti, kar se tiče bodočega razvoja na vseh glavnih mednarodnih spornih področjih, kakršnega je kazal med samim rušenjem dosedanjih mednarodnih metod in sistemov.

Ves vzhodni evropski prostor s svojimi posebnimi spornimi področji med Vzhodnim, Črnim, Egejskim in Jadranskim morjem, ves sredozemski bazen s svojimi pomorskimi in celinskimi problemi strateškega, političnega in gospodarskega značaja tvorijo ob vstopu v novo leto glavna področja silnega dvo-boja velesil, ki ga bomo morali letos še

posebno vestno zasledovati, ako bomo hoteli s potrebno razgledanostjo slediti dogodkom v naši neposredni bližini. Soodvisnost posameznih perečih mednarodnih problemov ni bila namreč nikdar tako velika, kakor je danes.

Zaradi kontinuitete svojih zunanje-političnih pregledov želim vsaj v grobih potezah nakazati glavne mednarodne dogodke po monakovski konferenci z dne 29. septembra lanskega leta na vseh glavnih spornih področjih, začeni pri srednji Evropi, kjer je mednarodna kriza poslednjih let dosegla svoj vrhunec.

Tu nas zanima najprej **usoda Češko-slovaške**, ki je v razvoju lanskega leta izgubila približno tretjino svojega ozemlja in tretjino svojega prebivalstva. Okrnitvi po monakovski konferenci (29. sept. 1938) je najprej sledila okrnitev po Poljski (sprejem poljskih zahtev dne 1. oktobra in vkorakanje poljskih čet v tješinsko ozemlje dne 2. oktobra 1938) ter končno še po Madžarski, potem ko so se direktna pogajanja med CSR in Madžarsko razbila in sta obe državi sprejeli arbitražo Italije in Nemčije (dunajska razsodba z dne 2. nov. 1938).

CSR je po teh treh okrnitvah izgubila 41.596 kv. km ozemlja, ki se je od prejšnjih 140.000 kv. km zmanjšalo na približno 99.000, ter 4.922.440 prebivalcev, ki so se od prejšnjih 14.792.000 skrčili na 9.807.000. V odstopljenih krajih (skupaj 4704 občine s 103 okrnjenimi občinami) živi sedaj 2.853.858 Nemcev, 591.544 Madžarov, 77.580 Poljakov, 60.332 Židov, 36.880 podkarpatskih Rusov ter 1.161.116 Čehov in Slovakov. V novi Češko-Slovaški prebiva 8.527.154 Čehov in Slovakov, 512.289 podkarpatskih Rusov, 387.830 Nemcev, 100.379 Madžarov, 4157 Poljakov in 126.310 Židov.

5. oktobra 1938 je odstopil prezident dr. Beneš; za novega predsednika republike pa je bil dne 30. novembra izvoljen **dr. Hacha**. Dne 5. okt. 1938 je v vlado generala Syrovega stopil kot zu-

nanji minister dr. Chvalkovsky, dotedanji češkoslovaški poslanik v Rimu, član agrarne stranke; dne 6. oktobra je bila sestavljena prva avtonomna slovaška vlada v Bratislavi pod predsedstvom dr. Tisa, dne 8. oktobra pa prva avtonomna podkarpatska vlada, najprej pod predsedstvom dr. Brodyja, nato pa Vološina. Po odstopu generala Syrovega je bila dne 2. decembra lanskega leta sestavljena nova osrednja vlada pod vodstvom predsednika agrarne stranke **Berana**. V strankarskem življenju so se pojavile velike spremembe v znamenju formiranja treh glavnih strank na Češkem in Moravskem, ene same (Hlinkove ljudske) stranke na Slovaškem ter ene same stranke v Podkarpatski Rusiji. Država se preobrazuje v federativno republiko s tremi avtonomnimi deželami, katerih vsaka uveljavlja poseben notranjepolitičen režim. V zunanji politiki išče republika nova pota v naslonitvi na Nemčijo (dr. Chvalkovsky je med tem že trikrat obiskal Berlin, v oktobru, decembru in januarju), s katero je sklenila že več pogodb, v glavnem gospodarskega značaja; ostaja pa kljub temu med obema državama še mnogo nerešenih problemov.

Odnosaji z Madžarsko in Poljsko se tudi po monakovskem sporazumu in dunajski razsodbi niso izboljšali, ker se je zaradi teženj Madžarske in Poljske po skupni meji na račun Podkarpatske Rusije obmejni antagonizem v tem predelu celo povečal, kakor so to pokazali zlasti obmejni incidenti pri Mukačevu v januarju tega leta. V diplomatski igri, ki se je spletala za tem antagonizmom, je kot nova obremenitev tega predela Evrope stalno sililo v ospredje **ukrajinsko vprašanje**, ki pa je po nekaterih novejših diplomatskih obiskih vsaj trenutno potisnjeno v ozadje, ne da bi sicer bilo že postavljeno z dnevnega reda.

Zanimiva valovanja so se v tem času kazala v madžarski, poljski in rumunski politiki. Na Madžarskem je dne 15. novembra 1938 podal ministrski predsednik Imredy demisijo svoje vlade; v novi vladi, ki jo je spet sestavil Imredy, ni več prejšnjega zunanjega ministra Kanye, katerega je zame-

njal njegov dosedanji pomočnik grof Csaky.

Poljska je na spremembe v svoji neposredni bližini, zlasti po neuspeli akciji za skupno mejo z Madžarsko (Beck si je v oktobru lanskega leta z obiskom v Rumuniji zaman prizadeval pridobiti za svoje težnje Bukarešto), najpreje reagirala s tem, da se je začela približevati Rusiji, s katero je v skupni izjavi potrdila veljavnost pakta o nenapadanjnosti in začela urejati prometne in trgovske odnose; v januarju letošnjega leta pa je Beck po daljšem bivanju na francoski Rivieri, kjer je bil v stikih bolj z Rimom kakor Parizom, na svojem povratku v Varšavo obiskal nemškega kancelarja Hitlerja, da dobi od njega pojasnila in zagotovila, ki se zde Poljski v njenem sedanjem položaju potrebna.

V Rumuniji pa je kralj Karol II. takoj po svojem povratku z daljšega informativnega potovanja v London, Pariz, Bruselj in Berchtesgaden (v novembru lanskega leta) izvedel pomembne notranjepolitične reforme, ki kažejo, da hoče Rumunija upoštevati spremembe, ki so nastale v njeni bližini ter se primerno zavarovati proti morebitnim presenečenjem. V rekonstruirano vlado je bil kot zunanji minister pritegnjen mladi publicist Gaffencu, katerega imenovanje je vzbudilo ugodne komentarje tudi v Italiji in Nemčiji. Dne 16. decembra 1938 je kralj Karol II. podpisal ukaz o ustanovitvi nove »stranke rumunskega preporeda«, kateri se je pridružila večina voditeljev bivših strank, v januarju tega leta pa korporativno tudi nemška in madžarska manjšina. Dne 30. nov. lanskega leta je nevarna »Železna garda« izgubila svojega voditelja Codreana, ki je bil na poskušanem pobegu ubit skupno s 13 drugimi voditelji te rumunske fašistične organizacije.

Tudi v politiki **baltskih držav**, zlasti Litve, so se pojavile prve spremembe zunanjepolitične usmeritve. Po uspehu klajpedskih Nemcev pri volitvah dne 11. decembra lanskega leta je litovska vlada začela popuščati nasproti njim in novi direktorij pod predsedstvom Nemca Bertuleita napoveduje v svoji programatični izjavi o upravi avtonomne

klajpedske dežele posnemanje nemških zgledov na vseh področjih političnega delovanja.

V **Turčiji** je ob zatonu preteklega leta prišlo do važnih sprememb zaradi smrti predsednika in ustanovitelja turške republike Kemala Atatürka (10. nov. 1938). Za novega predsednika republike je bil izvoljen dotodanji predsednik vlade Izmet İnönü, predsedstvo rekonstruirane vlade, iz katere je izstopil dolgoletni turški zunanji minister dr. Ruždi Aras, pa je prevzel Dželal Bajar.

Med velesilami so zadnji meseci preteklega leta pomenili zanimivo kolebanje med nadaljevanjem politike po »monakovski metodi« in reakcijami nanjo. Te so se v novi igri velesil, katere glavno področje je spet postalo Sredozemlje, začele pojavljati zlasti na evropskem zapadu, pa tudi v Ameriki.

Italijansko-nemško sodelovanje je bilo znova poudarjeno kot trdna osnova italijanske in nemške zunanje politike dne 27. oktobra lanskega leta ob priliki Ribbentropovega obiska v Rimu, **francosko-angleško solidarnost** pa je potrdil obisk angleškega ministrskega predsednika Chamberlaina in zunanjega ministra lorda Halifaxa v Parizu v dneh 23. in 24. novembra lanskega leta. Solidarnost demokracij je v svoji novoletni poslanici kongresu podčrtal tudi predsednik Združenih držav Severne Amerike **Roosevelt**. Panameriško konferenco, ki se je začela dne 9. oktobra v Limi in zaključila dne 25. decembra lanskega leta z izjavo solidarnosti ameriškega kontinenta, lahko tudi štejemo med pomembnejše reflekse odločnejšega ameriškega posega v razvoj dogodkov. V to vrsto spada nedvomno tudi ostra **nota ameriške vlade Japonski** (31. dec. 1938), kateri sta v januarju (14. in 20.) sledili podobni noti angleške in francoske vlade; vse te note odločno odklanjajo japonske poskuse spremembe politike »odprtih vrat« na azijskem vzhodu, kakor je bila sprejeta v washingtonskem dogovoru devetih sil iz leta 1922.

Angleško-nemški skupni izjavi z dne 30. septembra lanskega leta o mirnem reševanju vseh bodočih medsebojnih sporov je dne 6. decembra 1938 sledila

podobna **francosko-nemška izjava**, ki proglašala francosko-nemške meje za definitivne. Razmerje med Anglijo in Nemčijo pa se je med tem zaradi raznih Hitlerjevih izjav proti angleški opoziciji, posebno pa še zaradi protizidovskih nastopov v Nemčiji precej ohladilo.

Angleško-italijanski odnošaji so se v novembru lanskega leta močno izboljšali z uveljavljenjem angleško-italijanskega velikonočnega sporazuma z dne 16. aprila lanskega leta (uveljavljen dne 16. novembra 1938), dočim so se še v istem mesecu zelo nevarno poslabšali odnošaji med **Francijo in Italijo** zaradi vzklikov v italijanskem parlamentu dne 30. novembra, ko so Cianovim izjavam o »naravnih težnjah« Italije sledili konkretni vzkliki poslancev: Tunis, Džibuti! Korzika!

Tako so proti koncu preteklega leta — po trenutnem pomirjenju v srednji Evropi — spet stopila v ospredje vsa **sredozemska vprašanja**, ki so se v zapadnem Sredozemlju osredotočevala zlasti okoli španske državljanske vojne, v vzhodnem pa predvsem okoli Sueza (vprašanje italijanske soudeležbe v Sueški družbi) ter preko Sueza ob Rdečem morju (Džibuti). Dne 17. decembra lanskega leta je italijanska vlada odpovedala italijansko-francoski **rimski sporazum** z dne 7. januarja 1935, ne da bi sicer uradno zavzela kakršnokoli stališče glede svojih novih zahtev. Zdelo se je takoj, da je špansko vprašanje glavna ovira sporazuma med obema »latinskima sestrama«, kakor je to Mussolini izjavil že v maju lanskega leta v Genovi.

Razplet španske državljanske vojne je prav tedaj zašel v eno izmed svojih odločilnih faz. Dne 23. decembra lanskega leta je pričel general Franco svojo dolgo pripravljano ofenzivo na katalonskem bojišču, ki mu je prinesla velike uspehe, saj so njegove čete začele že neposredno ogrožati Barcelono. Ta uspešni razvoj Francovih operacij pa je nastopil šele po obisku angleškega premiera Chamberlaina in lorda Halifaxa v Rimu (11.—13. januarja 1939), tako da je moglo špansko vprašanje tvoriti v rimskih razgovorih samo predmet izmenjave misli brez konkretnih

sporazumov. **Rimski sestanek**, katerega vplivi bodo nedvomno v kratkem jasnejše razvidni, je sicer pomenil razčiščenje položaja, v kolikor so si angleški in italijanski državniki lahko izmenjali svoje misli k vsem perečim problemom, toda glavnega vprašanja, ki je bilo tedaj in je še vedno v ospredju mednarodnega zanimanja, namreč vprašanja francosko-italijanskih odnošajev, ni premaknil s kritične točke. Francija je po svojih državnih (Bonnetove izjave v francoskem parlamentu dne 18. decembra lanskega leta in Daladierovo decembrsko potovanje na Korziko, v Tunis in Alžir) dala jasno razumeti, da se o svojem ozemlju ne bo pogajala z nikomur, dočim je glede Španije prevladala v Parizu politika nevmešavanja v dražvaljansko vojno ter politika statusa quo v vsem Sredozemlju ne glede na izid te vojne.

Medtem ko stopa špansko vprašanje v zvezi z vsem kompleksom sredozemskih vprašanj v svojo odločilno fazo, ki je trenutno označena predvsem po ostrem nasprotju med italijanskimi ter francoskimi (in angleškimi) interesi in ki postavlja na sredozemskem spornem področju znova v ospredje latentni antagonizem med obema blokoma velesil, se tudi v **podonavski in balkanski politiki** pojavljajo na začetku novega leta zanimivi zunanje-politični razvoji, ki so v neposredni zvezi z vrsto že izvršenih in napovedanih diplomatskih obiskov. Središči nove diplomatske aktivnosti na tem področju sta Rim in Berlin.

Obisku italijanskega zunanjega ministra grofa **Ciana** v **Budimpešti** v decembru lanskega leta, ko je bila prvič nakazana možnost sporazuma Budimpešte s sosedi, je najprej sledila izjava grofa **Csakyja** o tesnem sodelovanju Madžarske z osjo Rim-Berlin ter napoved madžarskega pristopa k trojni protikomunistični pogodbi, nato pa še obisk grofa **Csakyja** v Berlinu (18. januarja). Obisku madžarskega zunanjega ministra v Berlinu je dne 20. januarja tega leta sledil obisk češkoslovaškega zunanjega ministra **dr. Chvalkovskega** istotam.

V začetku januarja (5.) se je na svojem povratku s francoske Riviere ustavil v

Berchtesgadenu poljski zunanji minister **Beck**, ki je imel dolge razgovore s Hitlerjem in Ribbentropom. Nanašali so se na ukrajinsko vprašanje, Gdansk in druge probleme, ki zanimajo Poljsko. Beck se je vrnil v Varšavo z raznimi nemškimi zagotovili, ki omogočajo nadaljevanje dosežanje prijateljske politike med obema državama v duhu desetletne pogodbe z dne 26. januarja 1934. Beckov obisk v Nemčiji bo dopolnil dne 26. januarja tega leta — na dan pete obletnice navedene pogodbe — nemški zunanji minister **Ribbentrop** s svojim uradnim obiskom v Varšavi, ki bo za nadaljnji razvoj poljsko-nemških odnošajev velikega pomena. Istočasno sodelovanje Poljske z Italijo pa naj v februarju potrdi še napovedani obisk italijanskega zunanjega ministra grofa **Ciana** v poljski prestolnici.

Italijanski zunanji minister je bil končno od 19. do 23. januarja tega leta lovski gost jugoslovanskega ministrskega predsednika in zunanjega ministra dr. Milana Stojadinovića na **Belju**. Njuni razgovori so jima nudili priliko, da se porazgovorita ne le o poglobitvi odnošajev med Jugoslavijo in Italijo, zlasti na gospodarskem področju, temveč tudi o poglobitvi odnošajev z nekaterimi drugimi državami, predvsem med Madžarsko in Jugoslavijo na eni ter Madžarsko in Rumunijo na drugi strani. Tu smemo pričakovati novih razvojev.

Samo zaradi popolnosti pregleda naj še navedem, da je med 16. in 20. januarjem zasedal v Ženevi **svet DN**, ki pa s svojimi sklepi ni prinesel nič novega v splošni razvoj, kakor sem ga tu v grobih obrisih nakazal.

Dr. Branko Vrčon

Notranjepolitični pregled

Proti koncu preteklega leta so bile volitve z dne 11. decembra 1938 v središču našega notranjepolitičnega zanimanja. Poročali smo že, da so se na dan volitev predstavile volilcem **tri državne liste**: lista predsednika vlade dr. Milana Stojadinovića, lista združenih strank hrvatske in srbske opozicije ter JNS pod vodstvom dr. Vladimira Mačka in lista dr. Ljotića.

Glavni volilni odbor v Beogradu je končal pregledovanje volilnih spisov dne 10. januarja 1939 in objavil naslednje uradne izide:

Volilnih upravičencev je bilo 4 milijone 80.286, volilo pa je 3.039.041 oseb ali 74,48%. Lista dr. Milana Stojadinovića (JRZ) je dobila 1.643.783 (54,09%), lista dr. Vladimira Mačka 1.364.524 (44,90%), lista dr. Ljotića pa 30.734 (1,01%). Po teh volilnih rezultatih pripade listi dr. Stojadinovića 306, listi dr. Mačka pa 67 mandatov (dr. Ljotićeva skupina ostane brez mandata), tako da bo nova narodna skupščina štela 373 poslancev.

Deset dni po volitvah, dne 21. decembra 1938, je predsednik vlade in zunanji minister dr. Stojadinović podal **kollektivno** ostavko vlade, prejel pa takoj nato mandat za sestavo nove vlade, ki je bila sestavljena z nekaterimi osebnimi spremembami. Resori v novi vladi so se porazdelili takole: predsednik vlade in zunanji minister dr. Milan Stojadinović, prometni minister dr. Mehmed Spaho, pravosodni minister Milan Simonović, kmetijski minister Svetozar Stanković, prosvetni minister Bogoljub Kujundžić, prej minister za gozdove in rudnike, minister za socialno politiko in narodno zdravje Dragiša Cvetković, minister za gozdove in rudnike Dobrivoje Stošović, prej gradbeni minister, finančni minister dr. Dušan Letica, gradbeni minister dr. Miha Krek, prej minister brez listnice, minister vojske in mornarice armijski general Miljutin Nedić, minister za trgovino in industrijo inž. Nikola Kabalin, minister za telesno vzgojo naroda Ante Maštrović, minister pošte, telegrafa in telefona Panta Jovanović, predsednik mestnega poglavarstva v Skoplju in bivši narodni poslanec, notranji minister Milan Acimović (namesto dr. Antona Korošca), upravnik mesta Beograda, ministri brez listnice: Vojislav Djordjević, dr. Djafera Kulenović in Franc Snaj, doslej ravnatelj kmetijske posojilnice v Gornji Radgoni.

K tem osebnim spremembam v svoji novi vladi je dal **dr. Stojadinović** naslednjo izjavo: »Nova vlada ne pomeni nikake spremembe smeri niti v zunanji niti v notranji politiki. Nadaljevali

bomo z delom za izvedbo našega programa. Osebnne spremembe v kabinetu so bile izvršene zaradi stvarnih potreb. Želim pa posebno poudariti, da ostane nemo vsi mi, bivši in sedanji ministri, prijatelji in sodelavci pri skupnem poslu.«

Novi notranji minister Milan Acimović je ob nastopu svoje funkcije dne 22. decembra 1938 izjavil o svojih nalogah med drugim: »V pristojnost mojega resora spada med drugim zagotovitev dobre uprave v državi, zaščita obstoječega reda in skrb za osebno premoženjsko varnost državljanov. Vsa moja prizadevanja bodo usmerjena v to, da uprava čim bolj in čim koristnejše služi interesom vsega naroda. Moji podrejeni organi bodo imeli dolžnost, da nudijo popolno zaščito povsod, kjerkoli bodo obstoječi red, osebna varnost in varnost imovine, ti bistveni elementi vsakega zdravega nacionalnega, političnega in gospodarskega življenja ogroženi.«

Novo izvoljena narodna skupščina se je sestala k svoji prvi seji dne 16. januarja tega leta. K izrednemu zasedanju je bil sklican tedaj tudi **senat**, ki je bil zaradi skupščinskih volitev na daljšem odmoru. Senat je izvolil novo predsedstvo in je bil z glasovi vladne večine (51 glasov) izvoljen za njegovega predsednika bivši notranji minister dr. Anton Korošec, za podpredsednika pa Juro Kotur in dr. Mile Miškulin (z 52 odnosno 51 glasovi). Opozicija je oddala prazne glasovnice.

Narodna skupščina je začela svoje delo z **verifikacijsko debato**, ki bo končana v začetku februarja. Mačkovi poslanci se dela v skupščini niso udeležili. Poslanci iz vrst beogradskega dela Združene opozicije in JNS pa so s pristanikom dr. Mačka kot nosilca opozicijske liste sklenili, da izroče svoje poverilnice in se udeleže verifikacijske debate. Dogovorili so se tudi o skupnem stališču v narodni skupščini. Po poročilu agencije Avale so imeli **poslanci bivše HSS** v Zagrebu dne 15. januarja posebno sejo pod predsedstvom dr. Mačka. Na seji je bila po Avalinem poročilu sprejeta resolucija kot sklep tako zvanega »Hrvatskega narodnega predstavništva«. V začetku podčrtava resolucija načelo samoodločbe narodov in omenja hrvat-

sko državno pravo, »da bi bil hrvatski narod sam gospodar na svojem ozemlju«. Resolucija govori nato o »dvajsetletni borbi hrvatskega naroda za oživotvorjenje tega prava«. Nato proglasa vse pripravljene pogodbe in obveznosti za »ničeve in za hrvatski narod neobvezne« ter pravi, da hrvatski narod »ne more do kraja mirno prenašati, da se mu osporava pravica do obstoja in svobode« ter da se mu krati »pravica, da sam odloča o svoji usodi«.

Prvi seji narodne skupščine dne 16. januarja je predsedoval kot najstarejši poslanec Mihajlo Stojadinović; na njej so bili izvoljeni štirje začasni tajniki. Na drugi seji je bil izvoljen verifikacijski odbor, katerega predsednik je postal bivši predsednik narodne skupščine Stevan Čirić; v njem ima vladna večina 19, opozicija pa 2 člana. Ko bo verifikacijsko delo opravljeno, si bo skupščina izvolila svoje predsedstvo. Šele potem, ko se bosta predsedništvi obeh zbornic predstavili kraljevemu namestništvu, bo zasedanje otvorjeno z ukazom in se bo pričelo redno parlamentarno delo, znabit v drugem februarškem tednu, ko pride na vrsto **državni proračun** za leto 1939-40. Proračunska razprava bo najbrž zelo kratka, ker šteje opozicija v skupščini le 20 poslancev. Napoveduje se, da bo spomladi poleg proračuna predložen in sprejet tudi **zakon o samoupravah**.

* * *

373 poslancev nove narodne skupščine je po strankarski pripadnosti takole razdeljenih: 306 poslancev izvoljenih na listi dr. Stojadinovića pripada **JRZ** (vštetih pa je tudi 6 bivših pripadnikov zagrebške skupine JNS, ki so tik pred volitvami izstopili iz stranke in nato kandidirali na listi dr. Stojadinovića, nadalje 2 Nemca, 1 Madžar in 6 Arnavtov); poslanci, izvoljeni na listi dr. Mačka, pa se po strankarski pripadnosti razlikujejo takole: v savski banovini jih odpade 30 na HSS, 1 na SDS, v vrbaski 1 na HSS, 2 na JNS, 3 pa na zemljoradniško skupino Joce Jovanovića, v primorski 10 na HSS, v drinski 2 na HSS, 2 na skupino Joce Jovanovića in 1 na JNS, v zetski 2 na HSS, 2 na skupino J. Jovanovića, 1 na

skupino Davidovičevih demokratov in 1 na staroradikalno skupino Ace Stanojevića, v dunavski 1 na HSS, 1 na JNS, 1 na Davidovića in 1 na Jovanovića, v moravski 1 na Davidovića ter končno v vardarski banovini 1 na Jovanovića, 1 na Davidovića in 1 na Stanojevića; skupaj šteje HSS 47 poslancev, SDS pa 1 poslanca, obe skupini, ki tvorita KDK, torej 48 poslancev. Druga skupina opozicijske liste, **JNS**, ima 4 poslance, tretja skupina, **beograjska Združena opozicija**, pa 15 poslancev (od teh odpade na Jovanovićeve zemljoradnike 9, na Davidovićeve demokrate 4, na Stanojevićeve staroradikale pa 2 poslance). Opozicijski poslanci v narodni skupščini bodo imeli svoj skupni izvršni odbor, ki bo skrbel za enotno parlamentarno taktiko. Kakor rečeno, bodo za sedaj sodelovali v verifikacijski debati, dočim so si nadaljnjo taktiko še pridržali.

Verko

Opera in koncertna sezona v letu 1938

Pogosto čujemo očitek, češ, v Ljubljani je v primeri z drugimi mesti enake velikosti dovolj, celo preveč glasbene življenja. Ta trditev ne drži. Prirojeno veselje Slovencev do glasbe se od nekdanj odraža v pogostem narodovem prepevanju, v starodavnih, že okrnelih plesnih obredih, v mnogih diletantskih poskusih pretekle in polpretekle dobe na polju skladateljstva, v krčevitih naporih samoukov, da se dokopljejo do obvladanja zakonov in lepote v glasbi in v vsej obilici današnjih glasbenih institucij, ki niso brez potrebe zrastle iz tal. Kako velike kulturno-politične važnosti je intenzivno glasbeno udejstvovanje našega majhnega naroda v mali državi, so pokazali mnogi članki v dnevnem in strokovnem časopisju in revijah. Dandanes, ko imamo povrhu že lepo število izurjenih glasbenikov skoro vseh strok in uvaževane skladatelje in ko se razcvetajo tudi vse ostale umetnosti, ni treba več dokazovati upravičenosti vseh naporov po kulturnem napredku tudi na glasbenem področju. Glasba je bistven sestavni del narodove kulture in ni torej čudno, če se ravno v Ljubljani, središču in torišču stremljenj mladega, v

razvojnem poletu nahajajočega se naroda, širi tudi ona v vse smeri.

Še manj upravičen je gornji očitek, če prerešujemo operno in koncertno sezono po prireditvah leta 1938. Te tvorijo namreč važen faktor v narodovem glasbenem življenju, ker ustvarjajo tradicijo, iz katere črpa komponist, interpret in pedagog, pilijo okus glasbo ljubečega občinstva in vzgajajo mladino, ako so primerne času in potrebam, predvsem pa, ako ustrezajo kakovosti, ki jo od njih pričakujemo. Ugotoviti je treba, da je operna in koncertna sezona leta 1938 dala manj kot v prejšnjih letih in da ni bila posebno uspešna.

Najbolj posega v širše plasti **delovanje opere**, ker je ona pri nas stalna ustanova, ki razpolaga s stalnim osebjem. More se vsaj v osnovi držati smotrno začrtanega sporeda, ki ustreza njenim lastnim zmožnostim, zahtevam občinstva in časa, predvsem pa osnovam in napredku glasbene kulture. — Slovo, ki so ga vzeli od Ljubljane nekateri najboljše člani solističnega ansambla sredi leta 1937, je težko prizadelo repertoar. Nazadovanje v kvaliteti predstav, pomanjkljiva osvežitev sporeda, česta navezanost na gostovanja, ki so napravila spored nestalen, in materialni primanjkljaji so izzvali krizo, ki še danes ni popolnoma premostena. A kje je glavna krivda, o tem bodo sodili drugi. Jasno pa je, da ga ni faktorja, ki bi ne nosil vsaj malo odgovornosti za nazadovanje domače opere, pa naj štejemo sem pomanjkljivo razumevanje med upravo in članstvom, med pevci samimi, ker ni mogoče nadomestiti rutiniranih umetnikov z začetniki, ali finance in občinstvo, ki se premalo vnema za domačo, s trudom priborjeno ustanovo. Seveda je res, da niti največji ljubitelj opere ne poseča predstave radi dela samega, temveč tudi radi izvedbe.

Prva polovica preteklega leta nam je dala dve premieri: Dvořakovega »Jakobina« in Ponchiellijevo »Giocondo« v okviru »Rigoletta« in »Trubadurja« (Verdi). »Tosca« in »Manon Lescaut« (Puccini), »Don Juana« (Mozart) in »Borisa Godunova« (Musorgskij), del, ki so bila večinoma na novo naštudirana in inscenirana. Vsekakor je omenjen

spored bil uspešnejše nadaljevanje jesenske sezone 1937, ki je postavila na oder poleg tehtnega »Onegina« (Čajkovskij), dveh domačih operet (Dobejčeve »Ančke« in Parma-Balatkovih »Amaconk« (le na novo predelanega »Gorenjskega slavčka« (Förster-Polič) in dve dokaj brezpomembni deli: »Lindo di Chamounix« (Donizetti) in Kienzlovega Evangeljnika«. — Jesenska sezona 1938 je zaznamovala zanimivejši pričetek. Uprava je spretno priredila spored (razen v opereti) temu, kar ji je dobrega na razpolago. Donizettijeve »Kapljice za ljubezen« z izvrstnim gostom Solarijem, »Poljub« (Smetana), »Jolanta« (Čajkovskij), »Gianni Schicchi« e(Puccini) ter »Don Quihot« (Massenet) so tehtna dela italijanske, francoske, češke in ruske operne literature, ki tvorijo z reprizami »Borisa Godunova«, »Gioconde« in »Aide« dostojen spored, kakršen je na največjih odrih redk. Z veseljem je treba ugotoviti, da je domač ansambel mnogo pridobil s stalnim gostom gdč. Majdičevu, ki se je uveljavila po nekaj letih odsotnosti.

Nadaljnji razvoj naše opere bo v veliki meri odvisen od poseta in zanimanja, ki ga občinstvo kaže zanjo. Vsi pridobitni krogi so dolžni podpirati gledališče, ki je načeloma dobrina za vse. Zato naj tudi tisti, ki ne posečajo teatra, pa morejo utrpeti malo žrtev v prid vsem onim, ki uživajo v prospehu te ustanove, plačujejo svoj obolus, kot je to že marsikje vpeljano.

V okviru gledališča so se vršili tudi plesni in baletni nastopi. Poljska plesna skupina Parnell je žela z malo umetnosti velike uspehe, gdč Vidmarjeva in ga. Delakova sta s produkcijama na glasbo Šivica in Šturma pokazali na učencih svoja stremljenja.

Dočim more povprečen igralec ali pevec kot član narodnega gledališča še skromno životariti, je koncertant navezan v vsakem pogledu na začetni kapital ali mecena, ako hoče, da mu kariera uspe. Ako pa se hoče s koncertiranjem po uspehih pričetkih tudi preživljati, mora biti nadpovprečen, dà, prvovrsten umetnik in virtuoz, ponekod celo še dopadljive zunanosti, da ga občinstvo vzljubi. Če pomislimo, da zahteva

od instrumentalista navežbanje novega koncertnega sporeda pol leta in več intenzivnega študija, postane razumljivo, zakaj smo navezani glede na koncerte večinoma na tujce, redko na jugoslovanske in prav izjemoma na slovenske umetnike. Dva pojava še bolj otežujeta koncertiranje. Obisk koncertov v Ljubljani sami nazaduje. Nemško orientirana publika, ki je tvorila pred vojno močan kontingent obiskovalcev, se je izgubila. Slovenski pridobitni krogi so le z redkimi izjemami nasklonjeni glasbeni umetnosti, v uradništvu pojeva interes, vzgoja mladine pa ni niti v šoli, niti doma taka, da bi mogla vzbuditi v njej potrebno zanimanje. Društva, ki drugod podpirajo z vnetim obiskom prireditve, so pri nas hudo popustila v svoji aktivnosti. Izredno redki so na primer člani Glasbene Maticice ali društva Glasbene akademije, ki jih vidimo na koncertih. Ker ni mogoče zagotoviti večjih honorarjev v naprej, se le redko pojavi pred ljubljanskim občinstvom umetnik največje slave. Nič manj porazno ni dejstvo, da je v Jugoslaviji bore malo krajev, kjer je v vsakem pogledu omogočeno uspešno koncertiranje. Maribor sam že ne nudi slovenskim umetnikom dovolj zaslonbe, v mestih, kot so na pr. Kranj, Ptuj in manjša središča ostalih banovin, je položaj še slabši. Namesto da bi na takih postojankah slovenski umetniki kot začasni vodje glasbenega življenja pripravljali s pridom tla za nadaljnje glasbeno-kulturno delovanje, morajo pod pritiskom neprijaznih razmer ta svoja mesta celo zapuščati (Kozina, Kančeva, Gallatia, Sedlbauer...). Kako naj se potemtakem slovenski umetnik odloči za koncertno delovanje, ko mu je v vsej državi na razpolago le par mest, kjer mu je koncertiranje omogočeno in ga še tam čaka prazna dvorana? (Prim. koncert odličnega Trosta in renomiranega Noča v Beogradu).

Orkestralnih skupin k nam ni v goste, ker je njih nastop zvezan z ogromnimi stroški. Veseli smo, če nas poseti prvorazredni dirigent, loteč se koncerta domače Filharmonije. Pa tudi koncerti ljublj. Filharmonije so gmotno večinoma odvisni od mecenov, kar se potem jasno odraža na enostranski sestavi

sporedov. Koncerti slavnega violinista Balokovića, Matačića in Poliča z ljublj. Filharmonijo in zborom Glasbene Maticice so bili pomembni dogodki lanske koncertne sezone. Seznanili nas niso le z dokaj osladnimi ameriškimi skladbami, temveč predvajali tudi tehtne domače tvorbe Škerjanca in Arniča. Škerjančeva kantata Zedinjenje se je uveljavila kot mojstrsko, čeprav ne povsod enako zanimivo in uravnovešeno delo največjega formata, ki zasluži vso pozornost tudi z muzikalne strani, dočim je Arnič dokazal ponovno epični talent, ne da bi mogel široke zasnove dovolj izrazito izpolniti s sočnim in pozije polnim glasbenim tkivom. — Dva domača pevca (Dermota in Schiffrer), violinist von Baltz in dva pianista mednarodnega kova (Koczalski in Borovski) zaključujejo vrsto pomembnih solističnih koncertov. Ljubljanski kvartet je nastopil v letu 1938 dvakrat. Z veliko požrtvovalnostjo orje brazde v zane-marjeno ledino komorne glasbe in je postal edini činitelj, ki nas seznanja v dovršeni obliki z umetninami mednarodne vrednosti in domačimi komornimi tvorbami. — Poleg posrečenega cerkvenega koncerta (Gjungjenac, Rančigaj, ljubljanski kvartet) je nastopilo lani mnogo zborov, med njimi kar trije bolgarski. Učiteljski pevski zbor se je resno lotil novejših domačih zborov, Wiener-Sängerknaben so podali interpretacijo starih mojstrov, akad. zbor »Moravan« iz Brna je bil odličen v intonaciji in podajanju čeških mojstrov in Trboveljski slavčki so želi ponovno odobravanje.

Vse koncerte je z redkimi izjemami aranžirala Glasbena Matica.

Nov faktor v glasbenem življenju, ki ga čaka težka naloga, da izpolni vrzeli v javnem udejstvovanju, je radio. Toda prejemki ljubljanske postaje niso le omejeni, temveč pritekajo od slojev in iz krajev, ki jim je glasba večinoma istovetna z zabavo. To dejstvo ovira upravo v dosledni izpeljavi začrtanih nalog. Resnim, strogo umetniškim prenosom bodisi solistov ali večjih glasbenih združenj pa je v kvar zastarela aparatura, ki jemlje tonu nemalo lepo-

te in svojstvene barve. Kljub temu je uprava izpeljala že marsikak ciklus sistematičnih prenosov (na pr.: francoske klav. glasbe), skrbi, da se pomnoženi radijski orkester pogosto loti pod Šijančevu taktirko renomiranih skladb svetovne literature, daje prednost izvedbi slovenskih in slovanskih skladb (koncerti ob 10letnici otvoritve ljubljanske radijske postaje, koncerti slovenske, jugoslovanske in vobče slovanske glasbe) ter redno prenaša operne predstave in koncertne zanimivosti. Ker radijski nastop ni zvezan z gmotno tveganostjo, se ponudbe domačih in inozemskih umetnikov hitro množe.

Končno ne smemo prezreti **delovanja drž. konservatorija**, ki pod ravnateljstvom opernega pevca g. Betetta na pogostih javnih produkcijah kaže napredek gojencev in smernice pedagogov. Nič manj kot 16krat so se konservatoristi lani producirali na nastopih, ki so imeli posebno obeležje kot propaganda češke, poljske, slovenske glasbe ali v obliki Lajovičeve proslave, 20letnice obstoja kraljevine Jugoslavije, kot komorne in operne produkcije itd. Posebej je treba poudariti uspehi samostojni koncert absolventke Valjalo-Osterčeve. Glavna ovira v procvitu drž. konservatorija in v napredku njegovih gojencev pa ni le pomanjkanje velikih talentov, ki so itak redki. Pomanjkanje tradicije, pomanjkljiva domača vzgoja in predvsem slabo gmotno stanje učeče se mladine, ki se v poslednjem času zbira v pretežni meri iz najnižjih slojev, zavirajo intenziven, vztrajen, premišljen in brezskrben študij.

Pavel Šivic

Jugoslovanski medicinski listi

V Jugoslaviji izhaja več strokovnih medicinskih listov, v katerih se zrcali razvoj medicinske vede in zdravniškega stanu, obenem pa splošni nacionalni razvoj Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tudi pred vrati medicinske stroke se ne ustavljajo valovi splošnega narodnega življenja. Najstarejši zdravniški časopis v naši državi je »Liječnički Vjesnik«, ki izhaja v Zagrebu že od l. 1877. Ne samo po svoji starosti, ampak še mnogo bolj po svoji opremi, obsegu in notranji vse-

bini stoji na čelu svojih tovarišev in dostojno predstavlja jugoslovanska in prav posebno hrvatska medicinska stremiljenja. Med njegovimi sodelavci in uredniki srečavamo odlične zastopnike hrvatske medicinske fakultete in mnoge praktične zdravnike in specialiste. Njegovi letniki pričajo o stalnem napredku in zlasti letniki od l. 1910 so živa pričča, kako živahno se je razvila in poglobila medicinska veda pri nas. Izdaja in zalaga ga hrvatsko zdravniško društvo, »Zbor liječnika Hrvatske, Slavonije i Medjumurja«, v katerem so včlanjeni skoro vsi hrvatski in mnogo drugih jugoslovanskih zdravnikov. S tem listom je tesno povezana tudi zgodovina slovenske medicine. Dne 26. februarja 1909 se je na izrednem občnem zboru »Društva zdravnikov na Kranjskem« proglasil za uradno društveno glasilo, katero »naj dobiva vsak društvenik«. Ko se je po prevratu to društvo spremenilo v »Slovensko zdravniško društvo«, je ostal list še nadalje tudi organ tega društva. Tako je ostalo do l. 1928, ko se je po živahni debati med urednikom lista drjem Vladimirkom Jelovškom in dekanom ljubljanske medicinske fakultete drjem Alfredom Šerkom, ta tradicionalna skupnost prekinila. Tretja številka letnika 1923 že ni več označena kot uradni organ »Slovenskega zdravniškega društva«. Kakor je bila doba od l. 1909 do l. 1928 v splošnem doba živega skupnega delovanja med Hrvati in Slovenci, tako je tudi med zdravniki v teh dveh desetletjih posebno bujno živelo stremiljenje po čim ožjem kulturnem sodelovanju.

V l. 1928 se je začelo odmikanje od prvotne linije. Nekateri pravijo, da zaradi razočaranja, drugi pravijo, da zaradi nesodobnosti sentimentalnih in romantičnih naziranj o jugoslovanski kulturni skupnosti, tretji si razlagajo ta pojav z drugimi silami, ki so prav v tistih letih energičneje silile na površje javnega življenja. Dejstvo je, da tudi na tesnem strokovnem polju začinjajo zmagovati ideje, ki so se poslej vedno bolj jačale. Slovenci smo ostali po tej ločitvi nekaj časa brez lastnega zdravniškega glasila, čeravno je bilo pričakovati, da bo ljubljanska medicinska fakulteta poskušala zamašiti vrzel, ki

je nastala nemalo pod njenim vplivom. Šele naslednje leto je pokrenil dr. Fr. Derganc samostojen slovenski zdravniški list.

Najstarejši in vodilni srbski medicinski časopis je »Srpski arhiv za celokupno lekarstvo«, ki prihaja letos v svoj 41. letnik. Izdaja in zalaga ga »Srpsko lekarsko društvo« v Beogradu. Med njegovimi uredniki in sotrudniki se nahajajo odlična imena srbskih medicinskih znanstvenikov in zdravnikov. S tem listom je slovenska medicina le priložnostno stopala v kontakt, tesnejših zvez med njim in slovensko zdravniško javnostjo pa ni bilo niti potem, ko je Beograd postal središče mlade jugoslovanske države. Dočim je bil slovensko pisani medicinski članek v »Liječničnem Vjesniku« skoro reden pojav do pred nedavnim, je ostal »Srpski arhiv« še nadalje omejen na teritorij in jezik svoje zgodovinske domovine. To dejstvo je vredno pozornosti, ker ni ostalo osamljeno v jugoslovanskem kulturnem življenju.

Pred 14 leti je prof. dr. Radivoje Pavlović osnoval v Beogradu nov splošni medicinski časopis, ki naj bi računajoč z novimi nacionalnimi in državnimi razmerami zbral okoli sebe vse jugoslovanske zdravnike Srbe, Hrvate, Bolgare in Slovence. Težave, ki so drugod gre nile skupno delo in zmanjševale osebni in znanstveni kontakt, so temu listu onemogočale, da bi bil v polni meri izpolnil svoje namene. Po prerani smrti njegovega ustanovitelja in dolgoletnega urednika bo list pod drugim vodstvom skušal kljubovati neprijaznim razmeram in nevarnosti, da se jugoslovanska medicinska stremeljenja popolnoma podredijo vplivu velikih medicinskih kultur ali pa se okrnijo v tesnih mejah nacionalnih ekskluzivnih avtarkij.

Poleg teh velikih medicinskih listov, ki skušajo obvarovati svojo neodvisnost in strokovno objektivnost napram finančno močnim poslovnim interesantom, izhaja v Jugoslaviji še nekaj listov, ki imajo svoje posebne specialistične namene ali pa so glasilo uradnih in poluradnih medicinskih institucij. Ministrstvo za narodno zdravje je kmalu po ustanovitvi začelo izdajati pod uredništvom dr. Andrije Štamparja

»Glasnik ministrstva za narodno zdravje«, ki je primerno tedanjim nediferenciranim razmeram uspešno združeval tako uradno delo kakor tudi delo izvenuradnih zdravniških krogov. Pozneje je njegovo dediščino prevzel, vsaj deloma, »Glasnik centralnega higienskega zavoda«, ki sedaj izhaja v Beogradu pod uredništvom dr. Stevana Z. Ivaniča. Centralni higienski zavod izdaja poleg tega še »Socialno-medicinski pregled«, katerega urednik je sedaj dr. Bogoljub Konstantinović. To so — brez strogo specialističnih listov — najvažnejši jugoslovanski medicinski časopisi, v katerih naši zdravniki objavljajo plodove svojega dela in črpajo širše znanje.

V Jugoslaviji izhaja poleg teh še veliko število medicinskih mesečnikov, ki služijo propagandi za zdravila kemične industrije. Ker so reklamnega značaja in izvirajo iz trgovskih motivov, bi jih prav za prav ne smel imenovati v eni sapi s prej omenjenimi listi, toda med praktičnimi zdravniki so tako razširjeni, da ne redko tvorijo edino duševno hrano. Industrija jih razpošilja brezplačno — to je treba posebej poudariti — jih opremlja z največjim luksusom in urejuje na ta način, da varujejo znanstveni stil in navadno ne dovoljujejo dvoma o njihovi nepristranosti. Redakcije znajo napraviti liste privlačne, ker jim bogata kapitalistična sredstva omogočajo skrbeti za prvovrstne ilustracije in prikupne članke o interesantnih medicinskih pojavih. Pisani so v srbohrvaščini. Nosijo lepe naslove kakor na pr. »Terapeutski vjesnik«, »Medicus«, »Ars therapeutica« itd. Nekatero nemške in francoske firme redno pošiljajo zdravnikom časopise medicinskega značaja v francoskem ali nemškem jeziku. Pomen teh listov je jako velik in sicer v narodno-gospodarskem in zdravstvenem smislu. Tudi zaradi tega jih je treba omeniti, ker usmerjajo zdravniško delo v posebni, interesom kemične veleindustrije koristni pravec. Neprestani bobnajoči ogenj reklamnega priporočanja mora tudi najbolj kritičnega zdravnika končno premotiti, da išče pomoč za svoje paciente v prekomernem predpisovanju kemičnih zdravil. O tem naj bi medicinski krogi malo več razmišljali, zlasti ker domačini po večini niti v finanč-

nem pogledu niso dovolj udeleženi pri dobičkih.

O dedih in očetih slovenskega medicinskega lista »Zdravniškega vestnika« sem že na kratko najvažnejše omenil, nadaljnja njegova zgodovina je pestra. Iz rok prvega urednika drja Fr. Derganca je prešel v roke profesorja drja Alije Koširja, od tam pa je kmalu odšel iz Ljubljane in se za sedem let ustavil na Golniku. Z letošnjim letnikom se vrača v ljubljansko medicinsko okolje, ki bo — to upanje sloni na trdnem prepričanju — tokrat tako močno, da mu bo lahko nudilo dovolj duhovne vsebine in dovolj materialne podpore. Ne samo prestiž medicinske Ljubljane, sedeža slovenske medicinske fakultete in središča kurativne in preventivne slovenske medicine, ampak tudi mnogi strokovni in stvarni oziri, o katerih se dá objektivno razpravljati le v krogu tistih, ki gledajo s historičnega in strokovnega vidika na vprašanje, so zahtevali tako odločitev. Ako se novim izdajateljem posreči zasidrati list tako krepko, da ga bo iz notranje potrebe ne pa kot brezplačno s prispevki trgovskim interesom služeče industrije vzdrževano darilo prejemal vsak slovenski zdravnik, se bo slovenska medicinska raven visoko dvignila.

30 let poteče te dni, odkar so slovenski zdravniki izbrali »Liječnički Vjesnik« v Zagrebu za svoje glasilo, 20 let bo letos minulo, odkar se je »Društvo zdravnikov na Kranjskem« preobrazilo v »Slovensko zdravniško društvo«, letos julija bo 20 let, kar je bila z zakonom zagotovljena ljubljanska medicinska fakulteta. V teh treh desetletjih je slovenska medicina prevalila pot, polno upov in razočaranj, polno uspehov in porazov; čas pa ni primeren za to, da bi raziskovali zdrave in nezdrave razmere med medicinsko pedagoško centralo, klinično delujočim zdravniškim osebjem, ljudskozdravstvenimi stremljenji, medicinsko publicistiko in industrijskim kapitalom. Po dobi vrenje in iskanja bodo slovenski zdravniki s prepotrebnim idealizmom dvignili slovensko medicino tako, da bo prinesla dostojen delež h gradnji jugoslovanske in slovanske medicinske kulture.

Dr. A. Z.

Ekstenza zagrebške univerze v Ljubljani 1907-1909 dodatek

Pod tem naslovom sem priobčil razpravo v jubilejni številki »Misli in dela«: »Ob dvajsetletnici Jugoslavije« (I, IV, št. 12, str. 115—136). Sedaj priobčujem še nekoliko dopolnil k tej razpravi.

1. Predavanja v Gorici in v Trstu v letih pred vojno. Ni mi bilo lahko dobiti sigurne podatke o teh predavanjih; potreboval bi zlasti goriško »Sočo« iz leta 1912, toda je nisem mogel dobiti. Sigurno je, da je začetkom novembra 1912 v Gorici predaval zagrebški univerzitetni profesor dr. **Ferdo Šišić**, pač o temi, ki je o njej potem, 10. nov. 1912, predaval tudi v Trstu (»Edinost«, 10. novembra 1912), namreč o hrvatsko-ogrskih odnosih od 1790—1868 (Prof. Šišić mi je rekel, da se je v Trst pripeljal iz Gorice; njegovega predavanja v Gorici se spominja tudi g. dr. Vladimir Knaflič. Iste jeseni je predaval v Gorici tudi zagrebški univ. profesor dr. **Josip Šilović** (»Soča«, 6. dec. 1913); Andrej Gabršček navaja v svojih »Goriških Slovenicah«, II, 409, predavatelje, ki so leta 1912 predavali v goriškem »Trgovskem domu«, v tem-le redu: Fr. Ilešič, dr. Josip Šilović, dr. Ivan Lah, dr. Ferdo Šišić, dr. Boris Zarnik itd.; jaz sem prvič v oni sezoni v Gorici predaval menda 21. sept. (o problemu malega naroda), drugič 12. okt., a Šilović je predaval 28. sept., njegovo predavanje je bilo **prvo hrvatsko predavanje v Gorici**. Za predavanje v Gorici je bil prijavljen (jeseni 1912) tudi profesor dr. **Albert Bazala**, bil pa je zadržan; predaval bi o »problemu ličnosti« (njegova razprava »Problem ličnosti« je izšla v »Vedi« III, 1913, št. 1—2.) — V Trstu se je nekako leta 1909 ustanovil »odsek za ljudska predavanja« (v »Nar. domu«); dne 25. nov. 1912 je predaval **Milan Krešić** (cdziv je bil slab, sploh je ta »odsek za ljudska predavanja« slabo uspeval s predavanji).

2. K zgodovini »Akademije«. V svoji razpravi (str. 134) sem navedel predsednike društva »Akademije«. L. 1911 je bil za predsednika izvoljen dr. Rudolf Molè, l. 1918 pa dr. Alojzij Zalkar. Pri dr. Rudolfu Moletu sem pripisal: »1911—1918 (vmes je bila vojna)«;

z dodatkom »vmes je bila vojna« sem hotel povedati, da med vojno o pravem predsednikovanju dr. Moleta ne more biti govora, že zato ne, ker je Mole bil v vojski izven Ljubljane (v Galiciji). Kaj je sploh bilo z »Akademijo« med vojno? Sporočilo se mi je, da je tudi g. **Rasto Pustoslemšek** bil predsednik Akademije. To mi potrjuje tudi g. Pustoslemšek sam, češ, v Akademiji je nastala kriza in takrat je končno on prevzel predsedništvo; zdi se mu, da je kriza nastala radi denarnega poslovanja; takrat je društvo prevzelo Simon Gregorčičevo knjižnico (v dr. Oražnovi hiši v Wolfovi ulici), ta knjižnica je poslovala tudi med vojno; gospod Pustoslemšek je hodil vsak mesec v Simon Gregorčičevo knjižnico kasirat dohodke, s katerimi je potem plačeval neke obveznosti; za knjižničarja Simon Gregorčičevo knjižnico je Pustoslemšek postavil dr. Krivca. Kdaj je bilo vse to? Zdi se, da je treba tu misliti na čas od jeseni 1914 do poznejše pomladi 1915.

Pod konec maja 1914 je »Akademija« mislila prirediti predavanje o Jovanu Skerliču, ki je začetkom maja umrl

(predaval bi jaz); zdi se mi, da je takrat bil predsednik še Mole. Kdaj je odšel on v vojsko? Pustoslemšek je bil aretirán dne 21. maja 1915. V aktih ljubljanske policijske uprave nisem našel prijavljenega g. Pustoslemška kot predsednika »Akademije«; g. Pustoslemšek misli, da nihče njegove izvolitve ni prijavil policiji, ker so funkcionarji odšli v vojsko.

3. »Socialna Matica« v Gorici. Na str. 136 svoje razprave sem podal nekaj podatkov o goriški »Socialni Matici«. Sedaj še dodajam, da je Socialna Matica; ki je pri javnih predavanjih kooperirala tudi z goriško »Narodno Prosveto« (ustanovljeno 1905) bila v tesni zvezi z zagrebškimi univerzitetnimi profesorji; o tem je zagrebški »Obzor« dne 9. jan. 1913 priobčil feljtonski članek, očitno inspiriran, ki ga je potem dne 11. jan. prinesla tudi »Soča«.

4. Popraviti je treba tiskovno napako na str. 135; tam se čita, da »si je prof. Hranilović za ustanovitev »Pučkega sveučilišta pridobil posebnih zaslug«; mesto »Hranilović« mora biti: Šilović.

Fr. Ilešić

P O R O Č I L A

Kočeovski zbornik

Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metode. Ljubljana 1939. 382 strani + 8 strani slik in 3 zemljevidi.

Naša narodno obrambna literatura je dobila s »Kočevskim zbornikom«, ki ga je izdala Družba sv. Cirila in Metode, izdaten prirastek. Saj tako zajetne knjige iz področja narodne obrambe pri nas doslej niti ne poznamo. Vsakdo, ki se zanima za tako zvano »**Kočevisko vprašanje**«, ga bo potreboval, kajti zbornik obsega 10 razprav, v katerih je zbrane ga in obdelanega mnogo dosedaj še ne objavljenega gradiva. Namen zbornika pa je, kakor pravi v uvodu ing. Mačkovešek, prikazati dejanski položaj ter popraviti in zavriniti netočne trditve

nemških piscev o kočeviskem ozemlju in prebivalstvu.

Ivan Simonič je napisal »Geografski pregled kočeviskega jezikovno mešanega ozemlja«. Geološko - morfološkemu opisu sledi popis rastlinstva in živalstva, tipov naselij, kmečkih domov in razdelitev zemljišč in prometa. Iz tega pregleda je razvidno, da kočevisko ozemlje ni zaključena geografska enota. Iz podrobnega popisa pokrajine pa se vidi, da je pisec vse ozemlje prehodil in res natančno proučil.

Zgodovino kočeviskega ozemlja je tudi spisal Ivan Simonič. Iz razprave posnemamo, da je kočevisko ozemlje prvotno spadalo pod čušperško gosposčino ter da je 9. maja leta 1248. podaril oglejski patriarh Bertold Hermanu Or-

tenburškemu patronat poljanske cerkve ob Kolpi in dve tretjini desetini v taktokrat že poseljenem jugovzhodnem delu Kočevske. Ortenburžanom, ki so naselili na tem ozemlju s svojih posestev na Koroškem Nemce, so sledili Celjani. Fridrihštajn še danes spominja na njihovo gospodstvo. Za njimi so bili lastniki Habsburžani. Ti so oddajali gospodstvo v zakup. Tako so ga imeli Turni, Blagaji in Kisli v zakupu. Slednji so ga kupili od kralja Ferdinanda I. 1618. in nato prodali l. 1641. Turjačanu Volku Engelbertu. Glede na sedanjo veliko gozdnatost ozemlja pa so zanimive zgodovine sekanja lesa v gozdovih, ki jih omenja pisatelj. To razpravo pojasnjuje tudi pregleden zemljevid krajev, ki so obstojali pred nemško naselitvijo, in krajev, ki so nastali po naselitvi do l. 1450.

Dr. Jože Rus je v svoji razpravi »Jedro kočevskega vprašanja« obdelal mnogo gradiva, ki je razdeljeno na več poglavij. V dokaz, da so Slovenci bili naseljeni pred prihodom nemških kolonistov, navaja, da se že l. 1241-48. omenja samostojna duhovnija v Poljanah ob Kolpi. Bila je izločena vsekakor iz župnije ribniške. Vendar se to ni moglo zgoditi samo zastran maloštevilnega ljudstva, ki je bivalo v mejah dokaj tesne Poljanske doline. Ustanovljena je morala biti tudi za del prostranega poznejšega kočevskega sveta. Ta je bil tedaj naseljen pač tako redko, da mu posebna cerkvena postaja še ni bila potrebna. Važni so statistični pregledi prebivalstva in ugotovitev, da sta dve tretjini plodne zemlje neobdelani. Izseljevanje je važen pojav in vsaka četrta hiša na Kočevskem je prazna ali porušena. Opuščenih pa je že 12 vasi. Nemci na Kočevskem so redki primer človeka, ki mu rodne zemlje ni mari. Nadalje ugotavlja, da v Nemcih ni bilo nikdar nobene volje, da vrastejo v slovenska tla in se iz domačih korenin gospodarsko okrepijo za svojo bodočnost. Slovenci na Kočevskem pa morajo stradati ob polnem loncu.

France Marolt je prispeval »Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi«. Njegova študija je po svoji temeljitosti vzorna in zbrano gradivo za 9 primerov, ki jih obravnava, točno pokaže na

izvor kočevske ljudske pesmi. Dobrih 400 let je naša ljudsko cerkvena pesem trajno vplivala na ves kočevski folklor. Ribniški naddiakonat je upravljal in nadziral tudi kočevske fare do 1787. Vse fare so morale priti vsako leto dvakrat v Ribnico. V naddiakonatu sta bili tudi dve božji poti, dočim na Kočevskem ni bilo nobene. Tako so prihajali v stik s Slovenci naselniki Nemci ne samo doma, ampak tudi drugje, kjer so slišali petje slovenskih pesmi. Izsledki njegove razprave so najboljši odgovor Hauffenovim trditvi o kočevskih pesmih »Alle sind deutsch und echt volkstümlich.«

Koštiar Ivan je v sestavku »O Kočevcih in kočevščini« dognal, da veliko slovenskih izposojenk v kočevščini, ki se nanašajo na primitivno kmečko življenje, govori za to, da so bili Slovenci na »Kočevskem« že pred prihodom Nemcev. Današnje kočevščino smatra za bajuvarko narečje. S. Santel v svoji študiji »O izvoru kočevske narodne noše« primerja kočevsko in poljansko nošo in poudarja, da so Kočevarji posneli svojo nošo po Poljancih. Dr. J. Lokar je na kratko orisal prodiranje Nemcev v Belo Krajino. Nemci pred vsem kupujejo vinograde v okolici Mavrlena. Četudi so se posluževali najrazličnejših sredstev, niso nikoli prodrli globlje v Belo Krajino. — Prof. I. Kumer podaja pregled dijakov kočevske gimnazije po narodnosti in zaključuje, da je večji del dijakov slovenske narodnosti ter da gimnazija vrši svojo prosvetno nalogo. Zato je bil svoječasen sklep, da se višja gimnazija ukine, neumestno. — V pregledu »Ljudske šole na Kočevskem« spoznamo, da do leta 1919. ni bilo na Kočevskem za Slovence slovenskih razredov, niti se ni poučevala slovenščina kot predmet, kljub temu da je bilo najmanj 60 tisoč Slovencev na tem ozemlju.

Ivan Simonič je zbral še na 20 straneh vso literaturo, ki obravnava kočevsko ozemlje. Ta pregled nam je najboljši dokaz, kako se zanimajo za ta del naše zemlje Nemci.

Zadnji čas je tudi pri nas zanimanje za Kočevsko naraslo. Glavna rešitev je gospodarska in dr. Rus je pokazal, kje je njeno jedro. O. F.

Iz socialnopolitičnega slovstva

Preteklo leto je bilo v našem socialnopolitičnem slovstvu dokaj plodno, dasi ni dalo večjih samostojnih del. Najštevilnejše so publikacije iz področja **socialnega zavarovanja**, ki zaznamuje dve tehtni jubilejni publikaciji. Ljubljanski OUZD je izdal ob polstoletnici delavskega zavarovanja, ob petnajstletnici zakona o zavarovanju delavcev in ob dvajsetletnici Jugoslavije svoj »Spominski zbornik«, ki obsega poleg zgodovinskega in statističnega dela tudi poslovno poročilo urada za leto 1937. Zagrebški SUZOR je izdal v dvojnem zvezku »Radničke zašтите« temeljit in vsestranski opis petnajstletnega dela in razvoja naše glavne zavarovalne ustanove. Priročnik o delavskem zavarovanju je pod naslovom »Pravice delavcev iz naslova zakona o zavarovanju delavcev« napisal dr. Joža Bohinjec in v njem na pregleden in praktičen način zgostil obsežno snov delavskega zavarovanja. Emilo Gojković je izdal uspel komentar k zakonu o pokojninskem zavarovanju nameščencev in k novi tablici nevarnosti. O uredbi o poslovnih knjižicah je napisal izvrsten komentar Ilija P. Perić. Splošno problematiko delovnega prava obravnava spis Radomira Živkovića »Savremeno pravno uredjenje radnih odnosov«.

Posebno pozornost zasluži poročilo **beograjske delavske zbornice** za čas od leta 1932 do 1936, ki je izšlo pod naslovom »Radnička pitanja u Srbiji«. To poročilo obravnava poleg splošnega gospodarskega položaja stanje delavcev in nameščencev, razvoj socialne politike ter delavsko in nameščensko sindikalno in kulturno gibanje. Posebno značilni so konkretni podatki o stanju delavcev, zaposlenih v rudarstvu in pri gradnji novih železniških prog v Južni Srbiji.

Tudi **revije** so posvečale tem problemu znatno zanimanje. Med njimi naj omenimo »Slovenski Pravniki«, ki je objavil dve razpravi, namreč o razširitvi kolektivne pogodbe ter o dvajsetih letih jugoslovanskega delovnega prava. Poleg tega so izšle razprave o našem delovnem pravu tudi v čeških

revijah (»Pracovni pravo«, »Pensijni pojišteni«).

Ljubljanski Socialno-ekonomski institut je izdal kot drugi in tretji zvezek svoje zbirke studij »**Socialne probleme slovenske vasi**«. V njih je poleg razprav dr. Pirca o asanaciji naselja in prehrani prebivalstva objavljena zanimiva zgodovinska razprava o življenjskem nivoju kmeta izpod peresa Franja Baša. Drugi zvezek obsega obsežno in dokumentarno razpravo Filipa Uratnika o poljedelskem delavstvu v Sloveniji, katero smo napovedali že lani, in pa razpravo Hrvoja Maistra o zaposlitvi kmetijskega prebivalstva.

Na tem mestu naj omenim še dve knjigi **Mednarodnega urada dela**. Prva razpravlja o **vplivu tehničnega napredka na brezposelnost** (Emil Lederer, Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit). Pisec raziskuje najprej razne oblike tehničnega napredka, nato določa pojem tehnološke brezposelnosti ter razpravlja o rastočem in padajočem donosu, obravnava ravnotežje na delovnem trgu tako v statičnem kot v dinamičnem sistemu in raziskuje, kako izgine brezposelnost v dinamičnem sistemu. Poleg vpliva tehničnega napredka na količino zaposlitve raziskuje pisec tudi učinke tehničnega napredka na ves gospodarski proces, in sicer učinek tehničnih izboljšanj brez in z investicijami ter končni učinek napredka, ki štedi delo, ter pri tem nastajajoči proces kompenzacij. Kot sklep obravnava še moderno denarstvo v zvezi s finansiranjem tehničnega napredka, ki štedi kapital. Druga publikacija je najnovejši **letopis socialne politike** (Internationales Jahrbuch der Sozialpolitik, 1937—1938), ki prinaša kot osmi letnik te znamenite izdaje podatke o socialni politiki vsega sveta za leto 1937 in prve mesece leta 1938. Izza splošnega uvoda ter orisa gospodarskega razvoja prinaša letopis podatke o delavski zaščiti, socialnem zavarovanju, plačah, zaposlitvi in brezposelnosti, migracijah, splošnih pravicah službojnikov (o združevalni pravici, udeležbi na dobičku in vodstvu obratov, o kolektivnih pogodbah, o poravnavanju in rabsodništvu, o posamezni službeni pogodbi, delovnem sodstvu itd.)

ter o položaju posebnih službojemniških skupin (o nameščencih, duševnih delavcih, domačih delavcih, poljedelskih delavcih, mornarjih itd.). V dodatku priobčuje letopis člane številnih odborov pri Mednarodni organizaciji dela. Zanimivo je pregledati, kje in kdo izmed naših ljudi tam sodeluje. Letopis objavlja tudi letos podatke o naših delavskih organizacijah: med njimi je najmočnejši »Hrvatski radnički savez« s skoraj 80.000 člani. Njemu sledi »Ujedinjeni radnički sindikalni savez«, priključen pariški mednarodni sindikalni zvezi, s skoro 56.000 člani. Poleg tega omenja letopis »Jugoslovansko strokovno zvezo« v Ljubljani s 7014 člani in »Narodno strokovno zvezo« s 6216 člani. »Jugoslovanski radnički savez« (Jugoras) ni dal o svojem članstvu in številu organizacij nobenih podatkov.

S. B.

L. Aldrovandi Marescotti: *Nuovi ricordi e frammenti di diario*

V 4. številki tretjega letnika naše revije sem poročal o Aldrovandijevi knjigi »Diplomatska vojna« (*Guerra diplomatica*) in opozoril na njeno važnost za vse one, ki se hočejo seznaniti s težkočami, na katere je naletela naša mlada država ob svoji ustanovitvi. Sedaj je isto založništvo (A. Mondadori v Milanu v zbirki »Le scie«) izdalo zopet dve pomembni knjigi, ki sta dopolnilo k gori imenovani knjigi. Eno (*Alla difesa d'Italia in guerra e a Versailles*) je spisal sedanji italijanski senator S. Crespi, ki je bil gospodarski delegat Italije na mirovni konferenci in je zastopal Italijo v času, ko sta Orlando in Sonnino zapustila konferenco in se vrnila v Italijo. O tej knjigi, ki vsebuje veliko za nas važnih beležk in opomb, bom obširneje poročal v prihodnji številki. Tokrat se moram omejiti samo na drugo knjigo »Nuovi ricordi e frammenti di diario«, ki jih je zbral Luigi Aldrovandi Marescotti in ki so po večjem delu nadaljevanje prejšnje njegove knjige, o kateri smo že poročali.

Knjiga, ki je v letu 1938 doživela že drugo naklado in obsega 322 strani in 22 slik zunaj teksta, prinaša spomine avtorja na razne važnejše dogodke iz

polpretekle dobe. Vsako izmed desetih poglavij vzbuja že po naslovu zanimanje. Glasijo se namreč tako-le: I. Zadržanje seje Sveta četvorice. II. Sestanek v Saint Jean de Maurienne. III. Romunija. IV. Jagov in Sonnino. V. Vstop Italije v vojno. VI. Kraljeva oznanila. VII. Avstro-ogrška ofenziva na trentinski fronti. VIII. Mirovni poizkusi. IX. Nititi. X. Hipotetičen mandat Severoameriškim združenim državam v Turčiji. Žal se ne morem ustavljati pri posameznih poglavjih, dasi vsebuje vsako marsikatero beležko, ki se nanaša na naš narod in na našo državo. O sestanku v St. Jeanu de Maurienne poročam v opombi k Londonskemu paktu, ki ga objavlja pričujoča številka naše revije. Iz petega poglavja pa hočem omeniti samo avtorjevo pripombo na strani 230, po kateri je bil italijanski zunanji minister Sonnino manj nervozen pri podpisovanju ukaza za začetek vojnih operacij proti Avstriji kakor tedaj, »ko je po kratki omahljivosti z nepričakovano trdno odločnostjo podpisal akt, ki se je nanašal na Srbe za časa njihovega umika skozi Albanijo, kateri umik je dozdevno dobival obliko invazije proti Valoni«. Avtor nam žal ne pove, za kateri ukrep je šlo. Gotovo pa je bil v zvezi z reševalno akcijo srbske armade, glede katere močno divergirajo srbska in italijanska poročila. Kakšen je bil Sonninov odlok, izhaja jasno iz drugega dela Aldrovandijeve pripombe, da je bil namreč Sonnino prav tako nervozen leta 1915., ko je podpisal »ukaz, da naj se po potrebi tudi s silo onemogoči grško prodiranje takisto proti Valoni«.

Nas seveda predvsem zanima prvo poglavje, ki govori o zadnjih sejah Sveta četvorice v času od 3. do 28. junija 1919. V tistih dneh se je vršil boj za sprejem ali odklonitev Tardieujevega predloga glede razmejitev med Jugoslavijo in Italijo ter za vmesno reško državo. O tem pa bom rajši pisal v poročilu o omenjeni Crespijevi knjigi, zlasti že radi tega, ker je Crespi s Tardieujem in še dvema Francozoma sestavil točke Tardieujevega načrta. Tu naj omenim samo, da je Wilson v razgovoru z Orlandom za primer, da bi Jugoslovani odklonili Tardieujev na-

črt, napovedal plebiscit v spornem ozemlju, »češ da on ne more razpolagati z ozemljem, ki ni njegovo«.

V tistih dneh pa je v Svetu četvorice padla tudi odločitev glede celovške kotline. 4. junija 1919 ob 16. uri popoldne je zastopnik Jugoslovanov Milenko Vesnić iznesel pred Wilsonom, Lloyd Georgeom, Clemenceaumem in Orlandom stališče jugoslovanske delegacije proti morebitnemu plebiscitu na Koroškem. Aldrovandi, ki je prisostvoval seji, si je beležil glavne točke njegovih izjav in jih je sedaj objavil v svojih spominih. Ker mi ni znano, da bi bil ta Vesnićev govor pri nas že objavljen, naj sledi tu v celoti, kakor ga navaja Aldrovandi.

»Predvsem se Vam zahvaljujem, ker ste ugodili naši želji, da bi se ponovno proučilo celovško vprašanje. Nam se je zdelo, da se ni vprašanje z vseh stališč zadostno proučilo. To je zelo važna zadeva, ki gre preko vprašanja navadne razmejitve med Državo SHS in Avstrijsko republiko. Da dobro razumemo, moramo pretresti okoliščine, v katerih je nastala vojna. Napravila jo je Nemčija, da izvrši tako že dolgo časa prej pripravljen načrt. Nemški načrt je bil spustiti se v jugovzhodno Evropo in tako postaviti eno nogo v Egejsko in drugo v Jadransko morje. Ne pravim tega samo zato, da dobim kak argument pri obravnavanju predmeta, o katerem govorimo, temveč zato, ker gre za pozitivno dejstvo. Ta načrt je predvideval že profesor praške univerze, Avstrijec Niederle, ki ga je spoznal že leta 1911 in v neki knjigi opisal tudi njegove posledice. V boju germanstva za dosego omenjenih ciljev je bil najbolj izpostavljen slovenski element. V preteklosti so bili Slovenci primorani, da se umaknejo iz salcburškega pasu proti jugovzhodu. Že pogled na atlant nas uči, koliko imen priča o prejšnji prisotnosti Slovencev. Tako se je na pr. glavno mesto Štajerske Grad je prvotno imenovalo Gradec (A. piše pomotoma Gradar). Pangermanska politika, nemški sunek proti jugovzhodu se je ojačil po Bismarcku. Mešanje ras je bila posledica tega dela v zadnjih petdesetih letih. Po zaslugi mogočnega Schulvereina so prihajali v deželo du-

hovniki iz Würtemberga in z Bavarskega. V tem smislu so »obdelovali« deželo z največjo energijo. Cerkvenemu vplivu se je pridružila gospodarska politika. Kakor na Poljskem tako so se tudi tu vršile ekspropriacije v kovist Nemcev. Gibanje se je vodilo bolj iz Berlina kakor z Duha. To slovensko prebivalstvo, ki ni moglo predvideti, da bo vstop Francije, Amerike, Italije in Anglije v vojno prinesel narodnostim zaščito, je moralo popuščati in se umikati. Slišal sem, da so Slovenci, ki bi še danes šli z Avstrijo. Toda to se je dogajalo tudi v drugih deželah. Citiram samo italijanskega pisatelja Antonia Fogazzara, ki v svojem romanu »Piccolo mondo antico« omenja, da so mnogi Italijani iz Lombardije, ki so bili dolgo pod avstrijsko vladavino, želeli ostati Avstrijci. To je zaviselo od pritiska vlade, policije, uprave in dr. Zakaj vsi nimajo poguma biti veliki državljani. Svet četvorice mora to upoštevati. Mi smo želeli vključiti v jugoslovanski teritorij, z Vašim pristanikom seveda, čimvečje slovensko ozemlje. Ko smo se pa razgovarjali z vašimi specialisti, smo se zavedli težkoč, na katere bi naleteli, in smo omejili svoje zahteve samo na ono, kar je nesporno slovensko in kar ustreza našim nujnim potrebam.

Vztrajamo pri teh zahtevah iz dveh razlogov: iz enega jugoslovanskega in iz drugega splošnega.

1. **Jugoslovanski razlog.** Slovenci so najbolj trpeli pod trdim nemškim gospostvom. Toda živeli so vsaj skupaj v istem pričakovanju. Ta majhen narod pa bo sedaj razčetrten. En del bo šel z nami, drugi del bo ostal avstrijski, en del bo madžarski, velik del pa, namreč od 300.000 do 400.000 duš, bo italijanski. Zavedam se nujnosti, katere je moral Svet upoštevati. Naša delegacija je zahtevala plebiscit za prebivalstvo, ki je bilo prisojeno prijateljem Romunom in prijateljem Italijanom. Odklonjen je bil iz raznih razlogov. Sedaj pa se nam nalaga plebiscit za Slovence nasproti sovražni vladi. Zakaj? Bojim se, da bo to napravilo na naš narod mučen vtis, kakršnega gotovo Svet ne želi.

2. **Razlog splošnega značaja** je še

važnejši. Ne delajte si iluzij: dovolite mi, da Vam povem, kar smatram za svojo dolžnost. Ne domišljajte si, da ustvarjate malo avstrijsko državo, katero je treba negovati (**menager**). To je nemška država in nikdar ne bo drugačna. Ta država bo še bolj kakor doslej stremela za tem, da se združi z Nemčijo. Kljub sladkosti in balzamu, ki ga je uporabil dr. Renner v Saint-Germain-en-Laye, je on zahteval, da se jamči njegovi državi pravica do samoodločbe. Še važnejše je, da se v nemškem odgovoru na naše mirovne pogoje insistira, naj ima Avstrija pravico do samoodločbe. To pomeni da smatra gospod Brockdorff-Rantzau to zadevo za nemško zadevo. Današnji položaj dovoljuje Velesilam, da prisilijo Nemčijo sprejeti trenutne nujnosti. Toda na svetu so težji problemi kakor traktati. Vi ste istočasno izjavili, da imajo narodi pravico do samoodločbe. Prišel bo čas, v petnajstih ali dvajsetih letih, ko se bo Avstrija združila z Nemčijo. Ali se boste tedaj spustili v vojno, da bi to preprečili? Vlade niso gospodarji javnega mnenja in ni mogoče reči, ali bo javno mnenje dopustilo vojno v ta namen.

Ne vem, zakaj bi se morala neposredno ali posredno podpirati pravkar omenjena nemška politika s tem, da se postavlja nemška vlada v ozemlju, o katerem govorimo, in da se tako daje malemu narodu pesimistična lekcija, češ da je bil njegov boj neuspešen v preteklosti in da bo neuspešen v bodočnosti. Rotim vas, da pretehtate ta položaj in da izvajate iz njega zaključke. Jaz zastopam majhno državo in ne morem dajati nasvetov bolj civiliziranim in večjim državam. Avstrija, kakršna bo ostala, bo izvoljenček (l'enfant gâté) nemškega plemena. Nemčija bo dajala Avstriji vso potrebno tolažbo, da bo nadaljevala isto igro, ki jo je igrala v preteklosti. Nič se ne bo izpremenilo. Avstrija, dasi majhna, bo z nemško pomočjo postala še jačje orodje nemške politike. Zato ne ojačujte je z elementi, do katerih nima pravic. Uporabljajte rajši te elemente, ki so bili doslej pregrada proti prodiranju Nemčije na jugovzhod.

Dodal bi še nekaj.

Zadnja meja, ki smo jo zahtevali za celovški predel, obsega po avstrijskih statistikah 24.000 Nemcev in 60.000 Slovencev. Znano je, da statistike avstrijske vlade niso nikdar bile pravične nenemškim narodnostim. V ozemlju, ki ga bomo zapustili, bo ostalo pod Avstrijo 21.000 Slovencev. Po tem predlogu bomo mi dobili 24.000 Nemcev, a izgubili 21.000 Slovencev, s saldrom 3000 duš v našo korist. Če pa upoštevamo cerkvene statistike, vidimo, da je v omenjenem ozemlju 80.441 Slovenec proti samim 4854 Nemcem. Etnografska karta, ki so jo izdali nemški kartografi na Dunaju, prisoja ozemlje, ki ga mi zahtevamo, Slovincem. Handler, strokovnjak v nemški propagandi, označuje to ozemlje kot slovensko. Ne moremo razumeti, zakaj se naši prijatelji branijo priznati nam to, kar nam priznavajo naši sovražniki. V nekaterih predelih se morajo upoštevati tudi gospodarski faktorji. Mi smo pripravljeni skrbno proučevati trgovinske dogovore, ki naj bi sosednim predelom jamčili zveznost njihovega gospodarskega življenja.

Zato prosimo, da se nam prizna meja, ki smo jo zahtevali (cono A na predloženi karti), in zahtevamo, da naj se ne vržejo v stran proglašeni principi in vojni cilji, temveč da se nam dovoli vsaj reducirana meja, kakršno smo označili, in sicer brez vsake druge formalnosti, tako da bi se čimprej zopet vzpostavilo mirno življenje na tem ozemlju. Ako boste izbrali drugo postopanje, se bo s tem samo vzdrževalo sedanje razburjenje, kar bo zavlačevalo konsolidacijo nove države.«

Ko je nato prezident Wilson predložil svoj načrt za plebiscit v dveh ločenih conah, je Vesnić zavrnil ta predlog z besedami:

»Ta predlog me preseneča. Mislim, da sem navedel vse razloge, zaradi katerih mora biti vse to ozemlje združeno z Jugoslavijo, in sicer brez plebiscita. Hočem, da se brez plebiscita prisodi Jugoslaviji vse kompaktno slovensko prebivalstvo. Ne osporavam, da je prebivalstvo mešano, toda tudi nasprotniki morajo priznati, da je večina slovenska. Toda Vi ne verjamete niti

prijateljem, niti glede stvari, v katerih soglašajo celo sovražniki.«

Ko ga je nato Lloyd George vprašal, zakaj se boje Slovenci plebiscita, ako so v večini, je Vesnić pojasnil:

»V zadnjih petdesetih letih je bila nemška propaganda tako silna, da je ostal ljudstvu tuj pečat. So kakor ptice, ki se ne upajo vzleteti. Skozi petdeset let so jim trobili, da so Srbi in Hrvatje najslabši ljudje na svetu in da pod njihovo vlado ne more biti pravice in varnosti. Podobno se je trdilo tudi o Lombardiji pred petdesetimi leti. Ne trdim, da bi plebiscit za nas slabo izpadel, vendar pa se izpostavljamo nevarnosti.«

Zato je V. dodatno predlagal plebiscit po občinah, in ko so to odklonili, je želel, da bi se Slovenci za nekaj časa

odtegnili nemškemu vplivu. Lloyd George, ki je predobro poznal razpoloženje Italije, se je tedaj obrnil k Aldrovandiju, ki je bil tudi prisoten, in mu rekel: »Naj torej italijanske čete za dve leti ali tri zasedejo te cone!« Seja se je zaključila brez končnega sklepa in Vesnić si je pridržal pravico, posvetovati se s svojimi tovariši, preden bi dal definitiven odgovor. Odgovor je bil prečitani tri dni pozneje. Vesnić je pristal na plebiscit toda pod »jugoslovanskimi avspicijami«. Kako je bil končno plebiscit odrejen in kako je za nas izpadel, nam je predobro znano. Aldrovandiju pa smo lahko hvaležni, da nam je vsaj delno razgrnil tajnosti, ki zakrivajo ta žalostni dogodek v naši narodni zgodovini. Lavo Čermelj.

D O K U M E N T I

Pod to rubriko bomo odslej objavljali važnejše dokumente, ki so važni za spoznavanje in presojanje raznih sodobnih problemov in ki so sicer manj znani ali težje dostopni. Kot prvi tak dokument objavljamo Londonski pakt, o katerem je že v prvem letniku naše revije razpravljal dr. Branko Vrčon in ki je postal v zadnjem času znova aktualen s sporom med Italijo in Francijo.

LONDONSKI PAKT

D'ordre de son Gouvernement, le marquis Imperiali, ambassadeur de Sa Majesté le Roi d'Italie, a l'honneur de communiquer au très honorable sir Edward Grey, principal secrétaire d'Etat de Sa Majesté britannique pour les affaires étrangères, et à leurs Excellences M. Paul Cambon, ambassadeur de la République française, et M. le Comte Beckendorff, ambassadeur de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies, le memorandum suivant:

MEMORANDUM.

Art. 1. — Une convention militaire sera immédiatement conclue entre les états-majors généraux de la France, de la Grande-Bretagne, de l'Italie et de la Russie; cette convention fixera le minimum des forces militaires que la Russie devra employer contre l'Autriche-Hongrie afin d'empêcher cette Puissance de concentrer tous ses efforts contre l'Italie dans le cas où la Russie déciderait de porter son principal effort contre l'Allemagne.

La convention militaire réglera la question des armistices qui relèvent essentiellement du commandement en chef des armées.

Art. 2. — De son côté, l'Italie s'engage à employer la totalité de ses ressources à poursuivre la guerre en commun avec la France, la Grande-Bretagne et la Russie contre tous leurs ennemis.

Art. 3. — Les flottes de la France et de la Grande-Bretagne donneront leur concours actif et permanent à l'Italie jusqu'à la destruction de la flotte austro-hongroise ou jusqu'à la conclusion de la paix.

Besedilo pakta smo povzeli pod knjigi: Umberto Biscottini »Sull'italianità della Dalmazia« (Collana del Giornale di Politica e di Letteratura. R. Giusti. Livorno 1930), popravili smo samo nekatere očitnejše tiskovne napake.

Une convention navale sera immédiatement conclue à cet effet entre la France, la Grande-Bretagne et l'Italie.

Art. 4. — Dans le traité de paix l'Italie obtiendra le Trentin, le Tyrol cisalpin avec sa frontière géographique naturelle (la frontière du Brenner); ainsi que Trieste, les Comtés de Gorizia et de Gradisca, toute l'Istrie jusqu'à Quarnero et y compris Volosca et les îles istriennes de Cherso, Lussin, de même que les petites îles de Plavnik, Unie, Canidole, Palazzuoli, San Pietro di Nemb, Asinello, Gruica, et les îlots voisins.

NOTE. — La frontière nécessaire pour assurer l'exécution de l'article 4 sera tracée comme suit:

Du Piz Umbrail jusqu'à nord du Stelvio elle suivra la crête des Alpes rhétiennes jusqu'aux sources de l'Adige et de l'Eisack, passant alors sur le mont Reschen et Brenner et sur les hauteurs de l'Oetz et du Ziller. La frontière ensuite se dirigera vers le sud, traversera le mont Toblac et rejoindra la frontière actuelle des Alpes carniques. Elle suivra cette frontière jusqu'au mont Tarvis, et après le mont Tarvis la ligne de partage des eaux des Alpes juliennes par le col Predil, le mont Mangart, le Tricorno (Terglou) et la ligne de partage des eaux des cols de Podberdo, de Podlaniscam et d'Idria. A partir de ce point, la frontière suivra la direction de sud-est vers le Schneeberg laissant hors du territoire italien tout le bassin de la Save et ses tributaires; du Schneeberg la frontière descendra vers la côte de manière à inclure Castua, Mattuglie et Volosca dans le territoire italien.

Art. 5. — L'Italie recevra également la province de Dalmatie dans ses limites administratives actuelles en y comprenant au nord Lisarica et Tribanie, et au sud jusqu'à une ligne partant sur la côte du cap Planka et suivant vers l'est les sommets des hauteurs formant la ligne de partage des eaux de manière à laisser dans le territoire italien toutes les vallées et cours d'eau descendant vers Sebenico, comme la Cicola, la Kerka, la Butisnica et leurs affluents. Elle recevra aussi toutes les îles situées au nord et à l'ouest de la Dalmatie depuis Premuda, Selve, Ulbo, Scherda, Maon, Pago et Puntadura au nord, jusqu'à Meleda au sud en y comprenant Sant'Andrea, Busi, Lissa, Lesina, Torcola, Curzola, Cazza et Lagosta, ainsi que les rochers et îlots environants et Pelagosa, à l'exception seulement des îles Grande et Petite Zirona, Bua, Solta et Brazza.

Seront neutralisées:

1. toute la côte depuis le cap Planka au nord jusqu'à la racine méridionale de la péninsule de Sabbioncello au sud, de manière à comprendre toute cette péninsule;

2. la partie du littoral commençant au nord à un point situé à 10 kilom. au sud de la pointe de Ragusa Vecchia, descendant au sud jusqu'à la rivière Voïussa, de manière à comprendre le golfe et les ports de Cattaro, Antivari, Dulcigno, Saint-Jean de Medua, Durazzo, sans préjudice des droits du Monténégro résultants des déclarations échangées entre les puissances en avril et mai 1909. Ces droits ne s'appliquent qu'au territoire actuel monténégrin ne pourront être étendus aux territoires et aux ports qui pourraient être attribués au Monténégro. En conséquence aucune partie des côtes appartenant actuellement au Monténégro, ne pourra être neutralisée. Resteront en vigueur les restrictions concernant le port d'Antivari auxquelles le Monténégro a lui-même consenti en 1909;

3. et enfin toutes les îles qui ne sont pas attribuées à l'Italie.

NOTE. — Les territoires de l'Adriatique énumérés ci-dessous seront attribués par les quatre puissances alliées à la Croatie, à la Serbie et au Monténégro:

Dans le Haut-Adriatique, toute la côte depuis la baie de Volosca sur les confins de l'Istrie jusqu'à la frontière septentrionale de la Dalmatie, comprenant le littoral actuellement hongrois et toute la côte de la Croatie, avec la port de Fiume et les petits ports de Novi et de Carlopago ainsi que les îles de Veglia, Pervichio, Gregorio, Goli et Arbe. Et dans le Bas-Adriatique (dans la région

intéressant la Serbie et le Monténégro) toute la côte du cap Planka jusqu'à la rivière Drin, avec les ports importants de Spalato, Raguse, Cattaro, Antivari, Dulcigno et Sain-Jean de Medua, et les îles de Zirona Grande, Zirona Piccola, Bua, Solta, Brazza, Jaclian et Calamotta. Le port de Durazzo resterait attribué à l'Etat indépendant musulman d'Albanie.

Art. 6. — L'Italie recevra l'entière souveraineté sur Vallona, l'île de Saseno et un territoire suffisamment étendu pour assurer la défense de ces points (depuis Vofussa au nord et à l'est, approximativement jusqu'à la frontière septentrionale du district de Chimara au sud).

Art. 7. — Si l'Italie obtient le Trentin et l'Istrie conformément aux termes de l'article 4, la Dalmatie et les îles de l'Adriatique dans les limites indiquées dans l'article 5, et la baie de Vallona (article 6), et si la partie centrale de l'Albanie est réservée pour la constitution d'un petit Etat autonome neutralisé, elle ne s'opposera pas à ce que les parties septentrionale et méridionale de l'Albanie soient, si tel est le désir de la France, de la Grande-Bretagne et de la Russie, partagées entre le Monténégro, la Serbie et la Grèce. La côte à partir de la frontière méridionale de la possession italienne de Vallona (voyez article 6) jusqu'au cap Stylos sera neutralisée.

L'Italie sera chargée de représenter l'Etat d'Albanie dans les relations avec l'étranger.

L'Italie accepte, d'autre part, de laisser dans tous les cas à l'est de l'Albanie un territoire suffisant pour assurer l'existence d'une frontière commune à la Grèce et à la Serbie à l'ouest du lac d'Ochrida.

Art. 8. — L'Italie recevra l'entière souveraineté sur les îles du Dodécannèse qu'elle occupe actuellement.

Art. 9. — D'une manière générale, la France, la Grande-Bretagne et la Russie reconnaissent que l'Italie est intéressée au maintien de l'équilibre dans la Méditerranée et qu'elle devra, en cas de partage totale ou partiel de la Turquie d'Asie, obtenir une part équitable dans la région méditerranéenne¹ avoisinant la province d'Adalia où l'Italie a déjà acquis des droits et des intérêts qui ont fait l'objet d'une convention italo-britannique. La zone qui sera éventuellement attribuée à l'Italie sera délimitée, le moment venu, en tenant compte des intérêts existants de la France et de la Grande-Bretagne.²

Les intérêts de l'Italie seront également pris en considération dans le cas où l'intégrité territoriale de l'empire ottoman serait maintenue et où des modifications seraient faites aux zones d'intérêts des puissances.

Si la France, la Grande-Bretagne et la Russie occupent les territoires de la Turquie d'Asie pendant la durée de la guerre, la région méditerranéenne avoisinant la province d'Adalia dans les limites indiquées ci-dessus sera réservée à l'Italie qui aura le droit de l'occuper.

Art. 10. — L'Italie sera substituée en Libye aux droits et privilèges appartenant actuellement au Sultan en vertu du Traité de Lausanne.

Art. 11. — L'Italie recevra une part correspondant à ses efforts et à ses sacrifices dans l'indemnité de guerre éventuelle.

Art. 12. — L'Italie déclare s'associer à la déclaration faite par la France, la Grande-Bretagne et la Russie à l'effet de laisser l'Arabie et les lieux saints musulmans en Arabie sous l'autorité d'un pouvoir musulman indépendant.

Art. 13. — Dans le cas où la France et la Grande-Bretagne augmenteraient

¹ V italijskem besedilu spomenice je bilo napisano »nelle provincie mediterranee« (Prim. L. Aldrovandi Marescotti »Nouvi ricordi e frammenti di diari«. Milano 1938 Str. 122).

² O tem problemu so zastopniki Anglije, Francije in Italije podrobneje razpravljali na sestanku, ki so ga imeli 19. aprila 1917 v Saint-Jean de Maurienne. Ta sestanek je sklical Lloyd George, ki se je močno zavzemal za mirovna pogajanja z Avstrijo-Ogrsko po iniciativi avstrijskega cesarja Karla preko princa Siksta Borbonskega. Indirektno izražena želja je bila, da bi Italija namesto južnega Tirola dobila Cilicijo in na mesto Trsta Smirno, da bi se tako lažje sklenil separaten mir z Dunajem. Lloyd George je tudi vprašal samega Orlanda, kaj bi Italija v slučaju sile rajši izbrala, Dalmacijo ali Malo Azijo. Ker pa so se pričkali za kožo medveda, ki je bil še živ, je Italija zahtevala druga zagotovila za primer, da bi medved (Turčija) ostal pri življenju. Izrazila je željo po Tunisu in Džibutiju, pa tudi po . . . Krfu.

leurs domaines coloniaux d'Afrique aux dépens de l'Allemagne ces deux puissances reconnaissent en principe que l'Italie pourrait réclamer quelques compensations équitables, notamment dans le règlement en sa faveur des questions concernant les frontières des colonies italiennes de l'Erythrée, de la Somalie et de la Libye et des colonies voisines de la France et de la Grande-Bretagne.

Art. 14. — La Grande-Bretagne s'engage à faciliter la conclusion immédiate, dans les conditions équitables, d'un emprunt d'au moins L. 50,000.000 à émettre sur le marché de Londres.

Art. 15. — La France, la Grande-Bretagne et la Russie appuieront l'opposition que l'Italie formera à toute proposition tendant à introduire un représentant du Saint Siège dans toutes les négociations pour la paix et pour le règlement des questions soulevées par la présente guerre.

Art. 16. — Le présent arrangement sera tenu secret. L'adhésion de l'Italie à la déclaration du 5 septembre 1914, sera seule rendue publique aussitôt après la déclaration de guerre par ou contre l'Italie.

Après avoir pris acte du mémorandum ci-dessus, les représentants de la France, de la Grande-Bretagne et de la Russie, dûment autorisés à cet effet, ont conclu avec le représentant de l'Italie, également autorisé par son Gouvernement, l'accord suivant:

La France, la Grande-Bretagne et la Russie donnent leur plein assentiment au mémorandum présenté par le Gouvernement italien.

Se référant aux articles 1, 2 et 3 du mémorandum, qui prévoient la coopération militaire et navale des quatre puissances, l'Italie déclare qu'elle entrera en campagne le plus tôt possible et dans un délai qui ne pourra excéder un mois à partir de la signature des présentes.

En foi de quoi les soussignés ont signé le présent accord et y ont apposé leurs cachets.

Fait à Londres, en quadruple original, le 26 avril 1915.

DECLARATION

La déclaration du 26 avril 1915, par laquelle la France, la Grande-Bretagne, l'Italie et la Russie s'engagent à ne pas conclure de paix séparée au cours de la présente guerre européenne, restera secrète.

Après la déclaration de guerre par ou contre l'Italie les quatre puissances signeront une nouvelle déclaration identique qui sera rendue publique à ce moment.

En foi de quoi les soussignés ont signé la présente déclaration et y ont apposé leurs cachets.

Fait à Londres, en quadruple original, le 26 avril 1915.

DECLARATION par laquelle la France, la Grande-Bretagne, l'Italie et la Russie s'engagent à ne pas conclure de paix séparée au cours de la présente guerre européenne.

Le Gouvernement italien ayant décidé de participer à la présente guerre avec les Gouvernements français, britannique et russe et d'adhérer à la déclaration faite à Londres le 5 septembre 1914 par le trois Gouvernements précités;

les soussignés, dûment autorisés par leurs Gouvernements respectifs, font la déclaration suivante:

»Les Gouvernements français, britannique, italien et russe s'engagent mutuellement à ne pas conclure de paix séparée au cours de la présente guerre.

»Les quatre Gouvernements conviennent que, lorsqu'il y aura lieu de discuter les termes de la paix, aucune des puissances alliées ne pourra poser des conditions de paix sans accord préalable avec chacun des autres alliés».

En foi de quoi les soussignés ont signé la présente déclaration et y ont apposé leurs cachets.

Fait à Londres, en quadruple original, le 26 avril 1915.

Tehniški nameščence. Trbovlje.

Umetnost. Mesečnik za umetniško kulturo. Ljubljana.

Vidici. Polmesečni časopis. Beograd.

Zadružni vestnik. Glasilo Zveze slov. zadrug v Ljubljani.

Zdravniški vestnik. Strokovno glasilo. Golnik.

Ženski svet. Mesečnik. Ljubljana.

Zivot i rad. Socialno-književni časopis. Beograd.

Sporočilo uredništva in uprave

1. zvezku letošnjega letnika je priloženo „KAZALO“ za lanski letnik.

Prosimo one naročnike, ki še niso doplačali za lanski jubilejni zvezek à 20 din, da store to naknadno.

Vse naročnike in čitatelje pa prosimo, naj opozore vsak v svojem krogu znance na jubilejni zvezek naše revije:

Ob dvajsetletnici Jugoslavije

Zvezek stane posebej 80 din, novi naročniki na revijo ga dobe za 40 din. Vezan izvod stane 18 din več.

»JUGOSLAVIJA«

največja domača delniška
zavarovalna družba

zavaruje: za življenje, proti požaru, vlomski tatvini in nezgodam, dalje transport, steklo, automobile in živino.

Lastne palače in zgradbe v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku in Petrogradu.

Ravnateljstva v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku, Novem Sadu, Petrogradu, Sarajevu in Splitu.

Podružnice in ekspoziture v vseh večjih krajih države.

Pojasnila daje

RAVNATELJSTVO ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI,
Tyrleva cesta 15, in vse njegove podružnice in krajevna zastopstva.

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534